

Taula d'entitats
del Tercer Sector Social
de Catalunya

15
anys

Debats

Catalunya Social

Propostes des
del Tercer Sector

núm. 56

octubre de 2018

Monoparentalitat femenina i pobresa

Gènere, soledat i conciliació,
l'arrel del problema

Monoparentalitat femenina i pobresa
Gènere, soledat i conciliació, l'arrel del problema

Autors:

Isabel Torras i Andrés Lorenzo

Professors de la Facultat d'Educació Social i Treball Social Pere
Tarrés - URL

Índex de continguts

■ 1. Introducció	4
■ 2. Famílies monoparentals: de qui estem parlant? Origen, evolució i actualitat del concepte.....	6
2.1. Llars monoparentals.....	6
2.2. La construcció d'un concepte polièdric.....	7
■ 3. Perfils de famílies monoparentals: circuits d'entrada i sortida	10
■ 4. Les famílies monoparentals en xifres.....	13
■ 5. Monoparentalitat femenina i risc de pobresa o exclusió: estat de la qüestió	18
5.1. Habitatge	22
5.2. Món laboral	24
5.3. Salut	26
5.4. Soledat i xarxa social.....	28
5.5. Migració	29
5.6. Repercussió en la vida dels infants.....	30
■ 6. Recursos	32
6.1. Administració estatal	33
6.2. Administració autonòmica	34
6.3. Administracions locals	38
6.4. Tercer sector.....	38
6.5. Recursos propis	39
■ 7. Conclusions i reflexions	42
■ Bibliografia	47

1. Introducció

La societat cada vegada és més plural i aquest fet també s'evidencia en la pluralitat de models familiars existents. Tot i que les llars nuclears formades per una parella amb els seus fills/es continua sent el model familiar més habitual, actualment trobem també altres models de convivència: les famílies monoparentals són una d'elles i representen gairebé un 11% de les llars catalanes actuals. Formar una família, tenir fills i ajudar-los a créixer és una part important del projecte vital de molta gent al qual es dediquen esforços personals i recursos de tota mena. Però, si la conciliació familiar i laboral és ja de per si complicada per a les famílies amb dos progenitors, en el cas de les famílies monoparentals podríem dir que esdevé gairebé una utopia. A un sol progenitor se li fa molt difícil fer compatible la seva doble responsabilitat d'atendre els fills i alhora complir amb les exigències d'un treball fora de la llar.

A ser família monoparental s'hi arriba per diferents vies, una d'elles, segurament la més residual tot i que ha crescut significativament en nombre últimament, és la d'esdevenir família monoparental per desig i voluntat pròpia. Serien les persones que trien adoptar en solitari o dones sense parella que opten per la reproducció assistida. Però la majoria de vegades s'arriba a la monoparentalitat per situacions no desitjades: dissolucions matrimonials per separació, divorci o defunció d'alguns dels cònjuges, o maternitats no buscades que arriben sense que hi hagi hagut una vinculació matrimonial o de convivència. Nosaltres ens fixarem en les monoparentalitats quan no hi ha parella o quan la seva implicació és escassa o nul·la i, per tant, la criança dels fills s'afronta un progenitor en solitari, a vegades amb dificultats econòmiques afegides i sense xarxa social de suport o amb una xarxa de suport feble. De fet, són aquestes famílies les que més estan patint les conseqüències de la crisi econòmica i de les que volem parlar en aquest dossier. En aquest sentit, "com més pobre i exclosa sigui la llar, la recuperació serà més reduïda, dèbil i inestable" (Fundación Foessa, 2017).

La recuperació econòmica, que ens diuen que està arribant a alguns sectors de població, ha passat completament de llarg de les famílies monoparentals, tal com perceben molts professionals socials en la seva pràctica diària. L'objectiu d'aquest dossier és donar a conèixer la situació de les famílies monoparentals i, més concretament, les que tenen una dona al capdavant. Per fer-ho, hem estructurat l'informe en tres parts: en primer lloc, s'analitza l'origen i l'evolució del concepte de monoparentalitat, així com les diferents realitats que hi ha darrere aquest model de família. En segon lloc, s'ofereix un estat de la qüestió

sobre la situació de les famílies monoparentals femenines a Catalunya en els últims anys. I, en tercer lloc, s'evidencia la relació que hi ha entre monoparentalitat femenina i pobresa o exclusió social, posant especial rellevància en les seves repercussions en l'habitatge, el treball, la salut i el creixement dels fills.

Per realitzar la part estadística d'aquest dossier ens hem basat en les últimes Enquestes de condicions de vida de l'Idescat de la Generalitat de Catalunya, l'Enquesta contínua de llars de l'INE, el cens de població i habitatge de l'INE, els estudis de l'Eurostat, i en diversos informes i memòries de l'Administració i entitats de referència (AROPE, FOESSA, ECAS, Save the Children, Càritas, Creu Roja, FEDAIA, PINCAT, entre altres). A causa de la naturalesa de les dades disponibles, ens hem trobat amb algunes limitacions que convé tenir en compte: a vegades les dades no segreguen per gènere i per tant donen informació global sobre famílies monoparentals sense diferenciar si estan encapçalades per un pare o per una mare; normalment les dades no identifiquen la via d'accés a la monoparentalitat (i no permeten saber, per tant, si és per decisió pròpia o sobrevinguda); la classificació tradicional d'estat civil que s'utilitza en les enquestes no acaba d'ajustar-se a la realitat actual, i poques vegades es tenen en compte altres variables com l'edat, la professió o la condició d'estranger. També cal tenir en compte que sovint els estudis parteixen de paràmetres o categories diferents que compliquen la comparativa de les dades (per exemple, pel que fa a l'edat dels fills dependents o al mateix concepte de monoparentalitat).

Categoritzar una realitat com la monoparentalitat femenina esdevé complex quan és un concepte que fa de paraigües de moltes situacions diverses. Totes elles comparteixen el fet de ser un nucli familiar encapçalat per una mare sola, però és evident que aquesta soledat en la criança pot tenir diferents graus i molts matisos. Clarament és una categoria dinàmica que varia en cada situació particular i també al llarg del temps en una mateixa llar. Fins i tot el nom és objecte de polèmica: monoparental és el terme més comunament acceptat perquè fa referència a "un únic parent", però no és estrany trobar documents que utilitzin el terme monomarental per incidir explícitament en el gènere.

L'aproximació qualitativa a aquesta realitat ha estat a partir de la revisió bibliogràfica existent i també gràcies a l'entrevista amb profunditat a dos treballadors socials del Programa d'Infància i Família de Càritas a qui volem agrair que ens hagin ofert la seva valuosa experiència i que ens hagin ajudat a posar rostre a les xifres estadístiques.

2. Famílies monoparentals: de qui estem parlant? Origen, evolució i actualitat del concepte

Les famílies són part activa en els canvis socials. Tractant-se de la institució base de l'organització social -com a grup social primari que desenvolupa funcions essencials per als membres i la societat (Escartín, 1992)- dialoga amb les transformacions polítiques, econòmiques i socials; actuant tant com a promotores del canvi com a amortidors (Fernández *et al.*, 2015).

Les transformacions socials i culturals han contribuït a una homogeneïtzació dels models familiars entre els països europeus, influïts per una major presència dels valors democràtics que ofereixen més autonomia als membres de la institució familiar, i per un canvi del paper de la dona, tant en aquesta com en la resta de la societat. Observem relacions cada vegada més simètriques entre sexes, gèneres i generacions. D'altra banda, s'ha donat una reconsideració de l'espai familiar que ha passat d'espai privat a semipúblic. En aquest sentit, la família deixa de ser una institució hermètica -fins i tot en la regulació de drets dels seus membres- per tenir una petita apertura a l'Estat, a l'Administració i als canvis socials. Encara que molts autors es refereixen a una progressiva privatització de l'àmbit familiar, en tant que el control social sobre rols i formes de vida familiar ha perdut legitimitat (Meil, 2003), o expliquen el fenomen indicant una destradicionalització de la vida quotidiana (Beck, 1998). Aquests canvis han aconseguit, a més, difuminar les diferències entre els entorns rurals i urbans, visibles fins a finals del segle XX.

Els canvis porten a una major individualització davant el grup familiar, més inestabilitat de les relacions de parella, la desinstitucionalització del matrimoni i un progressiu augment de la població immigrant. Això dona peu a noves formes de convivència on s'acumulen vells i nous riscos (Flaquer, Almeda i Navarro, 2006).

2.1. Llars monoparentals

Encara que a la pràctica els conceptes *família monoparental* i *llar monoparental* es tractin molt sovint de forma indiferenciada, tots dos comporten continguts diferents. En sentit estricte, existeixen moltes més llars monoparentals que famílies monoparentals. Això és degut a l'existència de famílies en què no viuen tots els membres en el mateix habitatge, però tots ells segueixen desenvolupant totalment o en gran part les funcions que habitualment són més visibles a les llars on conviu

la família biparental (Fernández i Tobío, 1998). D'altra banda, un clar exemple de família monoparental seria quan un dels membres no és present; no té possibilitat d'interactuar amb la resta -privació de llibertat, mort, etcètera-. Tot i això, aquesta diferenciació no s'ha traslladat als discursos científics ni socials i ambdós conceptes (família monoparental / llar monoparental) s'utilitzen indistintament.

El tipus de llar també pot ser una variable que permet identificar diferents situacions de les famílies monoparentals. Podem trobar llars monoparentals simples, on només resideix l'adult i fills a càrrec; llars monoparentals extenses, on es comparteix la llar amb altres persones però no responsabilitats respecte als fills; i llars extenses familiars on sí que són compartides aquestes responsabilitats (Barrón, 2002).

2.2. La construcció d'un concepte polièdric

És evident que la situació de monoparentalitat històricament sempre ha estat present: casos particulars de viudetat o separacions, entre d'altres, però també deguda a canvis en els contextos socials que es veuen reflectits en diferents formes familiars. Ara bé, la monoparentalitat ha tingut un tractament diferenciat al llarg del temps tant com a objecte d'estudi com a realitat social. En aquest sentit, es parteix d'un model de família nuclear biparental que és hegemònic, a partir del qual tradicionalment s'han abordat altres formes de família com a casos especials -inclòs per la reacció social vers aquest- i dignes d'estudi.

Diferents aproximacions a la família com objecte d'estudi des de varietat de disciplines de les ciències socials, han contribuït a modelar una realitat complexa entorn de la monoparentalitat, considerant-la fins i tot com un model familiar disfuncional amb riscos per als seus membres (Avilés, 2013). Aquesta producció científica, sovint patològica, ha estat una mostra de la reconstrucció dels discursos socials i culturals, i com les seves interaccions acaben sent generadores de realitat.

Considerem com a punt de partida el rebuig social a algunes famílies monoparentals motivat per conviccions morals. Aquestes es fan palès en la diferent reacció social davant famílies monoparentals segons el camí o circumstàncies que donen lloc a aquesta situació. A la literatura científica es recull la diferent consideració social, segons si s'arriba per una desgràcia -com seria el cas de mares vídues- o un comportament considerat immoral -inclòent mares solteres- (Flores,

2016); si es consideren dones «dignes» o «indignes». Song (1996) descriu un exemple molt clar d'aquesta construcció: "*La patologització de les mares joves per part de treballadors socials i altres professionals va ser cabdal perquè perduessin conceptualitzacions de mares sense matrimoni; generalment es donava per fet que tenien personalitats immadures*". Els primers estudis científics al voltant de la monoparentalitat daten dels anys cinquanta i seixanta, moment en què les recerques centren l'atenció en els processos de socialització i les relacions paternofiliars (Barrón, 1998). Les separacions, divorcis i "dissociacions familiars" s'han interpretat històricament com a riscos socials; des d'una mirada etiològica que responsabilitzava els actors de les seves deficiències, i trobant explicacions a varietat de disciplines com la criminologia, la psiquiatria, la psicologia o la sociologia, entre altres (Treviño, 2006).

Els canvis socials que van portar a una major presència de famílies monoparentals van donar visibilitat a les diferents situacions de monoparentalitat existents, acompanyats d'un esforç per part dels discursos científics per emprar termes allunyats de consideracions morals. Al Regne Unit, a partir de 1970 van sorgir grups de pressió – com el *National Council for One Parent Families*– que van aconseguir canvis en l'opinió pública i una reconceptualització més emmarcada en les possibles necessitats d'aquestes famílies, i no tant des d'una valoració moral (Song, 1996). La gradual incorporació de la dona al mercat de treball i als estudis superiors va oferir noves opcions gràcies a la seva independència econòmica i afectiva; tota una transformació del seu paper social (Flaquer i Almeda, 1995). D'altra banda, també va ajudar a aquesta reconceptualització la tendència europea a una inversió en la relació entre viduïtat i divorcis/separacions; mentre que les famílies amb vídues representaven cada vegada una proporció més petita, s'incrementava el nombre de famílies on es donaven separacions i/o divorcis (Madruga, 1997). Alhora cada vegada es feia més evident la manca d'una definició comuna sobre l'objecte d'estudi, la monoparentalitat, com encara avui en dia es pot observar en estudis internacionals i indicadors estadístics (Moreno, 2004).

Va ser així com l'atenció es va centrar en allò que totes aquestes situacions tenien en comú: la cura dels fills en solitud (Fernández i Tobío, 1998). Aquests avenços són els que van permetre deixar enrere conceptes amb càrrega despectiva –famílies trencades, famílies incompletes, mares solteres–, promovent l'ús del mot *monoparental*, "*determinant el pas d'aquesta forma familiar de la marginació a la respectabilitat*" (Flaquer i Almeda, 1995). Aquest punt d'inflexió se li atribueix

a Benjamin Schlesinger, que va publicar el 1969 *One-Parent Family: Perspectives and Annotated Bibliography* (Darden, 1970). La importació del concepte de monoparentalitat a l'Estat espanyol es fixa el 1987, any en què es va proposar la definició que encara avui impera de famílies monoparentals, considerant aquestes com les que tenen un o més fills menors de 18 anys en convivència amb el seu pare o mare (Fernández i Tobío, 1998).

Aquest progrés desestigmatitzador no va durar gaire. Als anys 80 i principis dels 90, les polítiques de mà dura del món anglosaxó -representades per Reagan i Thatcher- van reconvertir el discurs de la moralitat en el del parasitisme social. Aquest neoconservadurisme va aconseguir captivar una ciutadania decebuda pels resultats en matèria social, en un context de crisi econòmica, mitjançant el desmantellament de l'Estat de benestar. Tot i que aquests discursos polítics van perdre pes en les següents dècades, l'èmfasi creixent en les responsabilitats parentals torna a incloure de forma subtil una aura moralista que pressuposa l'existència d'elements disfuncionals en les famílies monoparentals. La voluntat integradora d'aquest tipus de família encara es troba amb obstacles en associar-se amb una font de problemes i conflictes socials referents al fracàs escolar, comportament familiar, salut, delinqüència o mobilitat social (Fernández i Tobío, 1998). La monoparentalitat s'ha transformat en una categoria socioideològica que la identifica amb problemes socials (Lefaucher, 1998). En els discursos socials trobem que la maternitat en solitari és estigmatitzada amb estereotips sexistes, dificultant un veritable reconeixement de les famílies de mares soles, i també de les seves necessitats i problemàtiques (Almeda et al., 2004).

I encara en ple segle XXI, malgrat els avenços en la normalització d'aquesta realitat, la voluntat científica de concretar al màxim l'objecte d'estudi fa que sovint es deixi de banda l'heterogeneïtat de causes i situacions de les famílies monoparentals. Rodríguez i Luengo van publicar el 2003 un article amb una extensa revisió de com el concepte s'havia definit a la literatura científica. Totes les definicions recollides coincidien en la presència d'un sol progenitor i de fills, però només 4 de 12 d'aquestes advertien de la varietat o amplitud de característiques en aquestes famílies.

Per altra part, per diferències estadístiques, rara vegada s'aborden les diferències entre les monoparentalitats masculines i femenines. Si bé aquestes últimes compten amb més estudis des d'una perspectiva de gènere, la situació de la monoparentalitat masculina ha estat

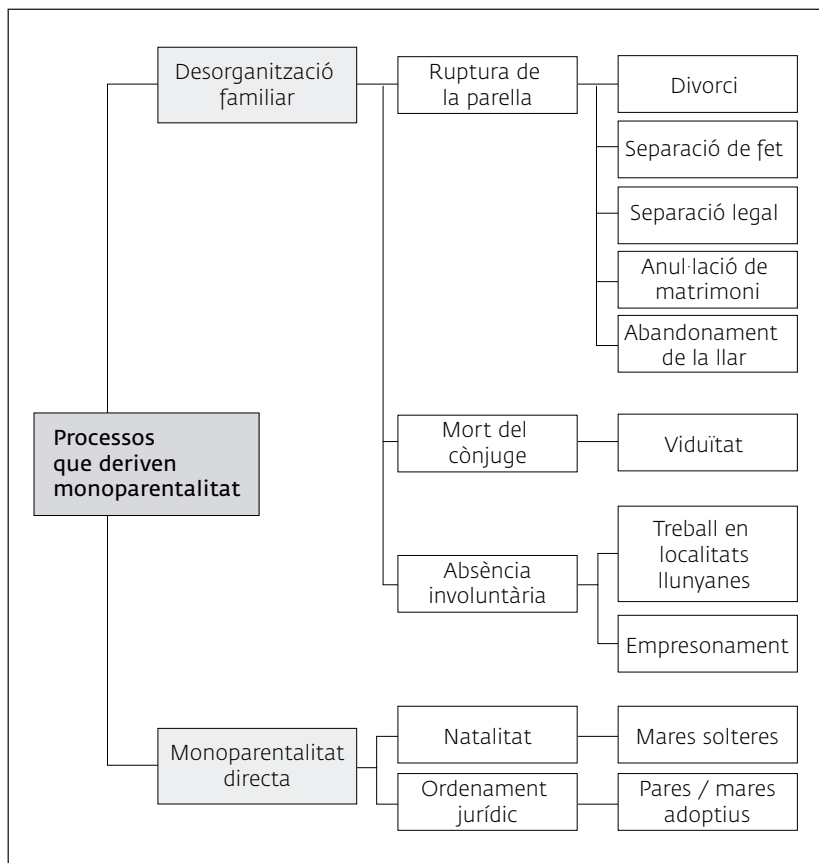
generalment poc estudiada o considerada només amb la finalitat d'emfatitzar la naturalesa femenina de la monoparentalitat (Avilés, 2015). La normalitat en aquest camp també demanaria trobar estudis en aquest sentit.

3. Perfils de famílies monoparentals: circuits d'entrada i sortida

L'amplitud del concepte de família monoparental dificulta concretar l'àmplia varietat de perfils d'aquest tipus de família. Encara que puguin ser les que requereixen més visibilitat, "*les famílies monoparentals no constitueixen un tot homogeni afectat per igual per la marginació, la discriminació i els desavantatges econòmics*" (Flaquer i Almeda, 1995). La pretesa homogeneïtzació d'aquestes famílies, així com la mirada unificadora que també compartim des de la recerca, respon als discursos socials estigmatitzadors -sobre les dones- que van construir aquesta realitat (Almeda *et al.*, 2004). Un exemple és l'oblit en la producció científica de la realitat de les famílies monoparentals encapçalades per un home; amb una representació estadística poc rellevant que no pot ser excusa per obviar les possibles dificultats que també pateixen. De fet, els estudis demostren més diferències en les condicions i nivell de vida entre famílies monoparentals que en la resta de categories familiars (Treviño, 2006).

Molt sovint, les recerques científiques que han volgut mostrar la realitat d'aquestes famílies s'han trobat amb dificultats davant intents de classificació de la complexitat que impliquen. Fent ús de categories de classificació tradicional (solter, casat, vidu, separat, divorciat) queda oculta una part de la realitat, mostrant dades incompletes. Un exemple podria ser el de mare sola divorciada, amb un fill que no deriva de la relació amb la persona amb qui vivia (Almeda *et al.*, 2004). En tot cas, per diferenciar algunes de les característiques entre famílies monoparentals pot resultar útil conèixer les vies d'accés o processos que condueixen a aquesta situació. És força clara la taxonomia proposada per Rodríguez i Luengo en la qual en deriven situacions a partir de la desorganització familiar, per una part, i de la monoparentalitat directa, per l'altra. D'aquesta manera es poden diferenciar situacions tan dispars com una absència involuntària i temporal de la llar, d'altres com la que viuen les mares solteres.

Figura 1. Processos que deriven en monoparentalitat

Font: C. Rodríguez i T. Luengo, 2003.

Són moltes, per tant, les variables que fan de cada situació una realitat única. D'aquesta manera, "es posa en evidència la necessitat d'aproximacions analítiques al problema no tant tipològiques com genealògiques, que tinguin en compte els contextos sociopolítics i culturals de les estructures de gènere i dels Estats del benestar" (Treviño, 2006). Aquest tipus d'aproximacions han portat a vincular els estudis sobre la monoparentalitat al concepte de *feminització de la pobresa*, considerant la variable gènere dins el sistema de provisió de recursos: família, mercat de treball i Estat.

També és de difícil abordatge poder definir quin temps mínim s'ha de trobar un nucli familiar en aquesta situació per ser considerat

família monoparental; *"la majoria de famílies monoparentals deixen de ser-ho transcorregut un període de temps, a causa d'un nou emparellament o l'emancipació de les persones dependents"* (Vicente i Royo, 2006). A més, la inclusió d'aquesta variable obre debat en la conceptualització i identitat d'aquestes famílies, considerant que podrien ser tractades com a característiques pròpies de determinats cicles familiars o trajectòries de vida. En tot cas, aquest acotament només té sentit davant les necessitats pròpies de la recerca (Barrón, 2002), donat que les vivències i possibles dificultats en aquestes famílies es donen independentment del temps que pugui durar la monoparentalitat i són molt heterogènies.

Les rutes de sortida de la monoparentalitat, però, són més fàcils d'identificar. Encara que també requereixen una mirada àmplia davant la diversitat de situacions: des de reestructuracions en la composició familiar fins a canvis en els rols dels membres.

Aquestes possibles vies de sortida són resumides per Sara Barrón (2002):

1. En relació amb l'absència de convivència conjugal. Tornada o nou inici de convivència conjugal. Reconstitució familiar.
2. En relació a la prefectura familiar. El progenitor a càrrec declina la prefectura o la comparteix en forma biparental.
3. En relació a la dependència de la progènie. Emancipació de fills a càrrec.
4. En relació al progenitor en solitud. Absència per diferents motius del progenitor: migracions, hospitalització, mort o altres.
5. En relació a la progènie dependent. Absència per diferents motius del progenitor, adopció/acolliment temporal de fills, etcètera.

D'entre aquestes sortides destaca l'anomenada reconstitució familiar, que dona pas a realitats familiars que són també cada vegada més visibles. Aquesta reconstitució esdevé també una estratègia per poder afrontar adversitats a l'entorn familiar amb la incorporació de nous membres, els quals permeten afrontar amb més garanties especialment les necessitats vinculades a aspectes econòmics i a la cura dels fills.

4. Les famílies monoparentals en xifres

En aquest apartat anirem exposant les característiques de les famílies monoparentals en general i ens aturarem en les encapçalades per dones en particular. Tot i que la majoria de fonts aportaran les dades de pares i mares, nosaltres analitzarem especialment les de les mares perquè són la població diana del present treball.

Els censos de població defineixen els nuclis monoparentals com aquells tipus de nuclis familiars formats per un sol progenitor i un o més fills. Tenint present aquesta definició, i segons l'última *Enquesta contínua de llars* de l'INE (Idescat, 2018) a Catalunya i a Espanya viuen 323.700 i 2.116.100 famílies monoparentals respectivament. Les llars monoparentals representen en l'actualitat un 10,9% de les llars catalanes i un 11,5% del total de llars espanyoles. Pel que fa als països de la Unió Europea, les dades ofertes per l'Eurostat (2017) ens diuen que el 15% de les llars europees són monoparentals, destaca Dinamarca com el país de la UE amb major percentatge de nuclis monoparentals (30%) mentre que Croàcia seria el país amb menor percentatge (5%).

Taula 1. Famílies monoparentals a Catalunya, Espanya i la UE 2017

% de Famílies monoparentals a Catalunya, Espanya i la UE 2017		
Catalunya	Espanya	Europa (UE)
10,9%	11,5%	15%

Font: Idescat, 2018; Eurostat, 2017.

La següent taula ens mostra en nombre absoluts i relatius, els diferents tipus de llar presents a Catalunya i a Espanya.

Taula 2. Llar per tipus a Catalunya i Espanya 2017

	Catalunya 2017		Espanya 2017	
	Valor	% sobre el total	Valor	% sobre el total
Total	2.980,6	100,0	18.441,4	100,0
Sense nucli	860,6	28,9	5.217,7	28,3
Unipersonals	763,6	25,6	4.663,8	25,3
Dues persones i més	97,0	3,3	553,9	3,0
Amb un nucli	2.070,0	69,4	12.869,0	69,8
Parella sense fills	711,1	23,9	4.104,8	22,3
Parella amb fills	1.035,2	34,7	6.648,1	36,0
Mare o pare amb fills	323,7	10,9	2.116,1	11,5
Amb dos nuclis o més	49,9	1,7	354,4	1,9

Unitats: Milers de llars.

Font: Idescat, 2018, a partir de l'Enquesta contínua de llars de l'INE

Pel que fa al progenitor de les llars monoparentals, hi ha clarament una diferència de gènere. La següent taula mostra les dades dels nuclis monoparentals en els últims quatre anys en funció del gènere del progenitor.

Taula 3. Nuclis monoparentals per gènere. Catalunya 2017

	Pares	Pares	Mares	Mares	Total
	Valor	% sobre el total	Valor	% sobre el total	
2017	68,2	19,1	289,7	80,9	357,9
2016	74,6	19,9	299,8	80,1	374,5
2015	69,7	19,8	282,6	80,2	352,3
2014	64,6	19,2	271,5	80,8	336,1

Unitats: Milers de llars

Font: Idescat, 2018, a partir de les dades de l'Enquesta contínua de llars de l'INE

L'any 2017 en el 80,9% dels casos trobem que al capdavant d'una família monoparental hi ha una mare, i només en el 19,1% dels casos, trobem que l'adult de la família monoparental sigui el pare. Probablement això succeeix perquè en els casos de separació i divorci és més freqüent que la mare assumeixi la custòdia dels fills. D'altra banda, la mortalitat diferencial per sexe en favor de les dones incorpora un altre element que fa que augmenti el nombre de vídues. Així, les mares vídues amb fills grans són freqüents a les llars monoparentals.

Tot i que algunes de les dades estadístiques amb les quals treballarem en els pròxims apartats no discriminen pel sexe del progenitor, el fet que les encapçalades per mares siguin significativament més nombroses, ens permet inferir que quan es parla de monoparentalitat majoritàriament es fa referència a la monoparentalitat femenina.

Taula 4. Nuclis monoparentals per províncies. Catalunya 2017

	Pares	Mares	Total
Barcelona	52,4	214,9 (60%)	267,3 (75%)
Girona	6,8	25,9	32,7
Lleida	4,1	15,7	19,8
Tarragona	4,9	33,2	38,2
Catalunya	68,2	289,7	357,9

Unitats: Milers.

Font: Idescat, 2018, a partir de les dades de l'Enquesta contínua de llars de l'INE.

Pel que fa a la representació dels nuclis monoparentals al territori català veiem que el 267.300 de nuclis, el 75%, viuen a Barcelona, mentre que el 25% restant es distribueixen entre Tarragona, Girona i Lleida. La monoparentalitat femenina a Barcelona província és representada amb 214.900 nuclis, xifra que representa el 60% del total de famílies monoparentals a Catalunya.

En aquests grups familiars és necessari fer la distinció de dos aspectes importants. El primer és l'estat civil de la progenitora i el segon, l'edat dels fills. Així, la condició de família monoparental pot variar segons s'analitzin aquestes dues variables i ens permetrà diferenciar quan parlem de nuclis formats per mares joves amb fills a càrrec seu, o bé de mares d'edats avançades que conviuen amb fills grans.

Taula 5. Nuclis monoparentals per nombre de fills. Catalunya 2017

	1 fill	2 fills i més	Total
Pares	47,3 (13,2%)	20,9 (5,8%)	68,2 (19,1%)
Mares	196,9 (55%)	92,8 (25,9%)	289,7 (80,9%)
Total	244,2 (68,2%)	113,7 (31,8%)	357,9 (100%)

Unitats: Milers i %.

Font: Idescat, 2018, a partir de les dades de l'Enquesta contínua de llars de l'INE.

Taula 6. Nuclis monoparentals per nombre de fills menors de 25 anys. Catalunya 2017

	Cap fill	1 fill	2 fills i més	Total
Pares	25,6 (7,2)	26,7 (7,5)	15,8 (4,4%)	68,2 (19,1%)
Mares	112,0 (31,3%)	108,1 (30,2%)	69,6 (19,4%)	289,7 (80,9%)
Total	137,7 (38,5%)	134,8 (37,7%)	85,5 (23,8%)	357,9 (100%)

Unitats: Milers i %

Font: Idescat, 2018, a partir de les dades de l'Enquesta contínua de llars de l'INE.

Pel que fa al nombre de fills, el 55% de les famílies monoparentals està constituïda per una mare amb un fill i un 25,9% està formada per una mare amb dos o més fills. Quan fem l'anàlisi per nombre de fills menors de 25 anys, veiem que un 30,2% són mares soles amb un fill, mentre que hi ha un 19,4% de nuclis d'una mare amb dos o més fills. En total, hi ha un 49,6% de mares que conviuen amb fills menors de 25 anys.

El cens del 2011 també comptabilitzava les llars monoparentals femenines amb fills menors de 16 anys, que eren el 29,5%. Per tant, a les llars amb fills menors de 25 anys, el percentatge més elevat és el de les que tenen fills menors de 16 anys en comparació a les que tenen fills entre 16 i 25 anys.

Taula 7. Nuclis monoparentals femenins per estat civil. Catalunya 2017

	Solteres	Casades	Vídues	Separades	Divorciades	Total
2017	49,3 (17%)	25,5 (8,8%)	91,2 (31,5%)	37,7 (13%)	86,0 (29,7%)	289,7 (100%)
2016	47,5	37,0	92,1	41,1	82,1	299,8
2015	44,4	37,2	85,1	36,2	79,7	282,6
2014	47,5	28,4	89,7	35,7	70,2	271,5

Unitats: Milers.

Font: Idescat, 2018, a partir de les dades de l'Enquesta contínua de llars de l'INE.

En referència a l'estat civil de les mares, el percentatge més elevat és el de les mares vídues (31,5%) que com ja apuntàvem ens fa pensar en mares d'edat avançada que conviuen amb fills grans. En aquests casos, freqüentment els rols s'inverteixen i no són els progenitors sinó els fills els qui es responsabilitzen de l'atenció envers els pares. Malgrat tot, la composició per estat civil està canviant, de manera que avui dia la monoparentalitat comença a tenir més relació amb la incidència del divorci, de les separacions i de la maternitat en solitari des de l'inici, que no pas amb la viduitat.

Pel que fa a les dades disponibles en relació a les edats de les mares hem hagut de recórrer a l'últim cens de població i habitatge de què es disposa, que es va fer el 2011 i té una periodicitat decennal (el proper cens serà el 2021).

Taula 8. Nuclis monoparentals femenins per edat de les mares

Edats mares	Nombre total	%
Menys de 25 anys	3.740	1,4%
Entre 25 i 40 anys	50.258	18,7%
Entre 40 i 55 anys	101.003	37,5%
Entre 55 i 70 anys	56.424	21%
Més de 70 anys	57.791	21,4%
Total	269.216	100%

Font: Idescat, 2018

Pel que fa a l'edat, veiem que el percentatge més nombrós és el de mares soles entre 40 i 55 anys, tram d'edat que coincideix amb el més elevat de ruptures de parella. Tot i que en números absoluts hi ha alguna diferència entre les dades del 2011 i les dades del 2017, els percentatges en relació a l'estat civil és força semblant. Amb aquesta premissa hem posat en relació l'estat civil i l'edat i, segons el cens de població i habitatge del 2011, el 57,2% de les mares vídues que conviuen amb fills tenen més de 70 anys. Veiem novament que, la viudetat, tot i ser l'estat civil més representat, no és l'estat civil més habitual de les mares amb fills menors d'edat a càrrec seu, que prioritàriament seran la població diana del nostre estudi. La majoria de mares soles amb fills petits són divorciades, solteres o separades.

Tot i que la xifra sigui baixa, també ens agradaria posar atenció a aquest 1,4% de mares soles menors de 25 anys, de les quals una de cada deu té menys de 20 anys. En aquests casos l'edat esdevindria un factor de vulnerabilitat, en tant que es tractaria de noies en l'adolescència o acabades de sortir d'aquesta etapa vital i que afronten un repte (ser mares) més propi de la joventut o de la vida adulta. No és fàcil fer-se càrrec d'un infant quan tot just s'està assolint la pròpia autonomia.

Si amb les dades que acabem d'aportar i, tot i el reduccionisme que sabem que implica, féssim el perfil de les famílies monoparentals a Catalunya, seria el d'una llar de Barcelona encapçalada per una dona d'entre 40 i 55 anys, divorciada que viu amb un fill a càrrec.

5. Monoparentalitat femenina i risc de pobresa o exclusió: estat de la qüestió

Per analitzar el risc de pobresa i/o exclusió social de la població, des del 2008 s'utilitza l'índex AROPE (acrònim de *At Risk Of Poverty and Social Exclusion*). A diferència dels indicadors de risc de pobresa que només inclouen aquelles persones que estan per sota del llindar de la pobresa monetària, aquest indicador fa intervenir altres variables relatives a l'exclusió de la completa participació en la societat i del treball. Concretament valora els tres aspectes següents: *el llindar de la pobresa econòmica* (amb una renda disponible inferior al 60% dels ingressos medians del seu tipus de llar); *la privació material severa* (població que viu en llars que no es poden permetre el pagament de, com a mínim, quatre dels nou ítems següents: hipoteca o lloguer, temperatura adequada a la llar, una setmana de vacances a l'any, un àpat amb carn o peix cada dos dies, telèfon, televisió, rentadora, cotxe i despeses imprevistes); i la baixa intensitat de treball (el nombre de mesos treballats durant l'any per part de tots els membres en edat laboral en relació als mesos que teòricament podrien treballar és igual o inferior a 0,20).

A Catalunya, segons l'Idescat, **la taxa de risc de pobresa o exclusió social AROPE es va situar en el 23,8% l'any 2017 pel conjunt de la població catalana**, mentre que l'any anterior havia estat del 22,5%. Aquest increment s'ha d'atribuir a l'augment de la taxa de risc de pobresa, que va passar del 19,2% l'any 2016 al 20% el 2017, i a l'augment de la baixa intensitat de treball a la llar que va passar del 7,2% l'any 2016 al 8,8% el 2017. En canvi, la proporció de llars en situació de privació material severa va disminuir, del 5,5% el 2016 al 5% el 2017. En el cas d'Espanya l'índex AROPE l'any 2017 va ser del 26,6%, una mica més baix respecte l'any anterior (27,9%) seguint la tendència a la baixa dels anys anteriors. Els tres components de l'índex també van experimentar una certa millora respecte a la mesura feta el 2016. A la taula següent veiem la comparativa en els darrers anys de l'índex AROPE i dels seus tres components a Catalunya i Espanya.

Taula 9: Taxa de risc de pobresa o exclusió social (AROEPE) i els seus components a Catalunya i Espanya

	Taxa de risc de pobresa o exclusió social (taxa AROPE)		Població en risc de pobresa (després de transferències socials)(1)		Població que viu en llars amb intensitat de treball molt baixa(2)		Població amb privació material severa	
	Cat	Esp	Cat	Esp	Cat	Esp	Cat	Esp
2017	23,8	26,6	20,0	21,6	8,8	12,8	5,0	5,1
2016	22,5	27,9	19,2	22,3	7,2	14,9	5,5	5,8
2015	23,5	28,6	19,0	22,1	8,8	15,4	6,7	6,4
2014	26,0	29,2	20,9	22,2	12,0	17,1	6,3	7,1
2013	24,3	27,3	19,8	20,4	10,8	15,7	6,1	6,2

Unitats: Percentatge de població

Font: Idescat, 2018. Enquesta de condicions de vida

(1) Transferències socials: subsidi atur, pensions, etc.

(2) Càlcul efectuat sobre la població de 18-59 anys i aplicat a la població de 0 a 59 anys

Des de la perspectiva concreta de la **composició de la llar**, veiem a la Taula 9 que les llars més empobrides són les llars amb fills dependents i, de totes les llars amb fills dependents, les llars monoparentals són les que tenen el risc més elevat de pobresa o exclusió social. Segons l'enquesta de condicions de vida de l'INE del 2016, a Espanya el 53,3% de les llars monoparentals amb un o més fills a càrrec estan en situació d'AROEPE, xifra que baixa al 28,1% en les llars amb dos adults amb fills a càrrec i a valors encara més baixos en llars sense fills. Per tant, més de la meitat de les famílies amb un sol adult al capdavant estan en risc de pobresa i/o exclusió social; i d'elles, una de cada quatre es troba en situació de pobresa severa. Una dada il·lustrativa: el 62% de monoparentals no pot fer front a una despesa imprevista de la llar (Fundación Foessa, 2017). El risc de pobresa i/o exclusió social en les famílies monoparentals (53,3%) és el doble del risc que té el conjunt de la població (26,6%).

En la taula següent veiem l'evolució de l'índex de risc de pobresa o exclusió per tipus de llar a Espanya durant els últims anys.

Taula 10: risc de pobresa o exclusió social per tipus de llar a Espanya (AROPE)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Total	24,7	26,1	26,7	27,2	27,3	29,2	28,6	27,9
Llars unipersonals	33,9	34,7	34,0	26,6	25,0	27,1	26,7	24,7
2 adults sense infants dependents	22,4	22,1	22,5	23,1	22,6	22,5	22,3	22,5
Altres llars sense infants dependents	14,1	17,4	21,7	21,4	22,7	25,1	25,8	25,0
1 adult amb 1 o més infants dependents	51,1	55,2	49,9	48,1	47,6	53,3	50,2	53,3
2 adults amb 1 o més infants dependents	27,3	27,4	27,6	28,3	27,7	30,5	28,5	28,1
Altres llars amb infants dependents	28,9	30,9	29,0	35,5	38,5	38,6	41,8	38,3

Unitats: Percentatge de població

Font: Llano Ortiz, J.C. (2017) El estado de la pobreza, seguimiento del indicador de riesgo de pobreza y exclusión social en España 2008-2016

En l'àmbit europeu, les dades ofertes per l'Euroscat 2017 són inferiors però igualment preocupants perquè mostren que el risc de pobresa o exclusió social (AROPE) en les famílies monoparentals és del 47,8%, davant del 18,2% de les famílies biparentals.

Les dades ofertes per les estadístiques públiques no permeten fer exactament la mateixa anàlisi en l'àmbit català, per tant el farem centrant-nos en el component que té més rellevància en el càlcul de l'índex AROPE: el *llindar de pobresa*. Si analitzem el risc de pobresa a Catalunya, veiem que un 35,3% de les llars monoparentals viuen en situació de pobresa (dada que el 2016 a Espanya va ser del 42,2%). Tot i que la taxa d'aquest tipus de llar va disminuir en 5,1 punts en relació amb l'any anterior, és una xifra notablement superior al 22,2% que es dona quan hi ha dos adults amb fills dependents (13,1 punts de diferència entre les dues realitats). I encara més superior si la comparem amb l'11,8% quan conviuen dos adults sense fills (23,5 punts de diferència). A la taula següent veiem l'evolució en els darrers anys de la taxa de risc de pobresa segons el tipus de llar a Catalunya.

Taula 11: Taxa de risc de pobresa després de les transferències socials. 2013-2017. Per composició de la llar. Catalunya

	2013	2014	2015	2016	2017
Total	19,8	20,9	19,0	19,2	20,0
LLARS SENSE FILLS DEPENDENTS	14,5	14,3	12,5	14,9	15,6
Unipersonal	21,6	23,4	19,7	24,7	27,6
Amb dos adults sense fills dependents	14,1	14,7	11,4	14,1	11,8
Altres llars sense fills dependents	10,8	7,5	9,6	9,3	13,0
LLARS AMB FILLS DEPENDENTS	24,8	27,0	25,1	23,0	24,2
Un adult amb un o més fills dependents	43,3	42,8	34,1	40,4	35,3
Dos adults amb un o més fills dependents	24,1	25,6	23,4	20,1	22,3
Altres llars amb fills dependents	22,8	27,0	27,4	26,9	26,8

Unitats: Tant per cent.

Font: Idescat, 2018. Enquesta de condicions de vida

Si ens fixem en les dades recollides per Càritas i Creu Roja sobre les llars ateses per les seves entitats en el 2017, veiem que el 17% de les llars ateses per Càritas estaven al càrrec de mares soles, percentatge que en el cas de la Creu Roja puja al 25,4%. En tots dos casos són percentatges molt per sobre del conjunt de la societat catalana (10,9%). Clarament les llars amb menors a càrrec d'una mare sola són llars més empobrides i amb més necessitat de suport social extern continuat que les llars amb dos adults o bé sense fills/filles dependents. Tal com denuncia la federació d'Entitats Catalanes d'Acció Social (ECAS) en el seu darrer informe: *La pobresa es cronifica i es feminitza* (Ribé, 2018).

També és rellevant conèixer la percepció que tenen les famílies de la seva situació actual després de l'última crisi econòmica. L'informe *Desprotección social y estrategias familiares* de la Fundación Foessa (2017) revela que només un 9% de les llars espanyoles sota el llindar de la pobresa percep una certa recuperació econòmica en les seves condicions de vida; per contra, el 50% de les famílies es troben en una situació pitjor que abans de la crisi, i el percentatge arriba al 74% en el cas de les famílies monoparentals.

En els pròxims apartats aprofundirem en la relació entre monoparentalitat femenina i habitatge, món laboral, salut, xarxa social, migració i la seva repercussió en la vida dels infants.

5.1. Habitatge

Tenir un habitatge digne és clau per poder portar una vida digna. Disposar d'una llar adequada ens garanteix protecció, descans i un entorn segur pel correcte desenvolupament personal i familiar. Les condicions de l'habitatge, per tant, afecten profundament la vida dels seus habitants: dels adults i, especialment, dels infants. Un allotjament digne és clarament un indicador de protecció enfront de la pobresa i el risc d'exclusió social.

Actualment moltes famílies monoparentals es troben amb problemes greus d'allotjament. Accedir a tenir un habitatge és difícil per tot-hom, però especialment per les famílies amb un sol adult al capdavant. Concretament una de cada dues famílies monoparentals té problemes relacionats amb l'habitatge: risc de desnonament, impagaments o deutes hipotecaris (Save the children, 2015). Treballadors socials del *Programa d'Infància i famílies* de Càritas consultats confirmen que, a les famílies monoparentals ateses, els és pràcticament impossible l'accés a un habitatge per elles mateixes, sense ajuda externa.

La pèrdua d'ingressos de les llars i els alts costos de l'habitatge caracteritzen una part important dels processos d'exclusió social de les llars monoparentals. I no es tracta només de no disposar d'un habitatge, sinó que sovint els habitatges als quals accedeixen són poc adequats. En l'anàlisi més de caràcter qualitatiu, hem pogut comprovar que és habitual que mares amb fills al seu càrrec visquin rellogades en una habitació, en convivència forçosa amb altres persones que poden ser familiars o no. Elles i els seus infants han de fer vida en pocs metres quadrats, amb el que això suposa per als infants de no poder-se moure lliurement en espais adequats, no poder fer soroll per no molestar els altres inquilins, haver de compartir bany i cuina amb desconeguts, etc. També és habitual els canvis freqüents d'allotjament amb tot el trasbals que comporta: canvi d'entorn, d'escola, de referents sanitaris, socials...

També es donen situacions d'habitatges sense les condicions d'habitabilitat adequades: sense aigua corrent, sense electricitat, amb humitats, amb alts nivells de soroll, sense ventilació, etc. *Save the Children* alertava el 2015 que quatre de cada deu famílies monoparentals no disposaven de diners suficients per a les despeses corrents de la casa i el 37,8% no podia mantenir la llar a temperatura adequada. Així mateix indicaven que el nombre de dones amb fills a càrrec que ha hagut de tornar a viure a casa dels seus pares duplica el de total de

llars. L'exclusió residencial d'aquestes famílies és complexa i fa referència a diversos problemes que incideixen negativament en la seva plena integració.

Per la seva part, el juliol del 2018 l'Observatori DESC, Enginyeria sense Fronteres, la PAH i l'Aliança contra la Pobresa Energètica va presentar un informe sobre la situació del dret a l'habitatge, la pobresa energètica i el seu impacte en la salut a Barcelona. L'estudi entrevistava amb profunditat una mostra de persones en risc de perdre el seu pis en règim de lloguer, hipoteca o ocupació i amb problemàtica d'accés als subministraments. Un 68% del total de la mostra eren dones; el 44% d'aquestes dones tenien menors a càrrec seu i el 32% eren famílies monoparentals. Si anem a la situació extrema d'exclusió social en el tema de l'habitatge, que seria viure en un habitatge ocupat, veiem que aquest és el cas del 2,3% de les llars monoparentals (Fundación Foessa, 2017). Aquestes dades posen sobre la taula que un col·lectiu especialment afectat per l'emergència habitacional i la pobresa energètica són les dones i especialment els casos de famílies amb menors i les famílies monoparentals. Són xifres que tornen a mostrar un cop més que la desigualtat de gènere és un factor de risc que augmenta la vulnerabilitat i les situacions d'emergència habitacional i de pobresa energètica.

Càritas destacava ja en el seu informe *Llar, habitatge i salut* (2013) que en el seu Servei de Mediació de l'Habitatge (SMH) atendien bàsicament famílies amb fills, bé fossin parelles amb fills (51%), bé famílies monoparentals (22%). Si comparem aquest 22% de llars ateses pel SMH amb les del conjunt de Catalunya observem també la sobrerrepresentació precisament del sector de les llars monoparentals. Si a Catalunya aproximadament una de cada 10 llars és monoparental, al SMH en són dues de cada 10. També en aquest cas, es confirma l'especial vulnerabilitat d'aquest tipus de llars als efectes de la crisi.

En el mateix informe esmentat, *Llar, habitatge i salut* (2013), els autors apuntaven principis fonamentals a partir dels quals orientar les propostes en relació a la millora de l'accés a l'habitatge. En destaquem alguns que segueixen en plena vigència:

- La gran majoria de situacions detectades tenen un origen desencadenant en la pèrdua de la feina i la caiguda dels ingressos. No es capgirarà el problema de la insolvència de les famílies en relació amb l'habitatge mentre no s'emprenquin polítiques públiques decidides d'ocupació.
- Les dificultats de pagament de l'habitatge tenen el seu origen en la manca d'equilibri entre els ingressos regulars de les llars i el cost de

l'habitatge. La responsabilitat preventiva, per tant, està en mans de la política d'habitatge.

- El manteniment en l'habitatge és un element clau per assegurar l'estabilitat emocional, relacional i la recuperació de les persones afectades per aquests problemes. No fan més que agreujar el trencament de persones i llars, totes les aberrants decisions que condueixen a haver de buscar o proporcionar un nou habitatge a una família que ja en tenia un.

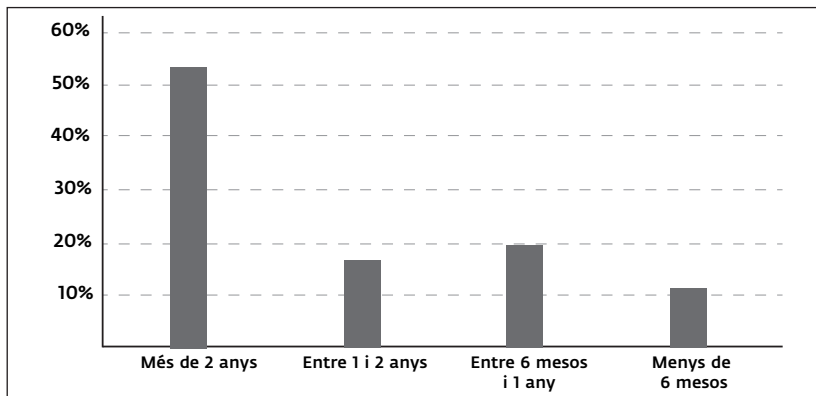
Resumint, l'accés a l'habitatge constitueix un aspecte cabdal per entendre el greu empitjorament de la qualitat de vida de moltes famílies. La pèrdua del pis o la impossibilitat de pagar un lloguer que s'adeqüi a les circumstàncies econòmiques de les persones posa en situació de vulnerabilitat a un conjunt de la població que ha de conviure en situacions forçoses o ha de buscar alternatives il·legals per sobreviure, com ocupar un pis o quedar-se a casa a l'espera de ser desnonats. La pobresa deteriora les condicions de l'habitatge, fet que té efectes en la salut mental i física de les persones (Ribé, 2018). La salut en les famílies monoparentals és un aspecte que reprendrem en l'apartat 5.3 del present document.

5.2. Món laboral

Actualment, de la manera que estan organitzades les societats occidentals i per fer front a les despeses del dia-a-dia, cal tenir una feina remunerada. Estar incorporat al mercat regular de treball permet comptar amb avantatges socials i amb ingressos per poder pagar l'habitatge, l'electricitat, els aliments, la sanitat, etc. Tenir feina esdevé un factor clau d'inclusió social i d'autonomia personal. Per aquest motiu, l'atur i les seves conseqüències en la població, a causa de la crisi econòmica recentment viscuda, ha estat devastador. Segons l'EPA (Encuesta de Población Activa) la taxa d'atur a Espanya en el segon trimestre del 2018 s'ha situat en 15,28% (11,4% a Catalunya). En els pitjors moments de la crisi econòmica, l'any 2013, l'atur a Espanya va arribar a ser del 26%. Doncs bé, pel que fa a la situació de l'atur en les famílies monoparentals, entitats com la *Fundació Adecco* (2016) o *Save the Children* (2015) constaten que el 52% de les dones al capdavant d'una família monoparental està desocupada o treballa en l'economia submergida. És a dir, l'índex d'atur en les dones al capdavant d'una família monoparental duplica l'índex del pitjor moment de l'atur a Espanya dels darrers anys.

De les dones desocupades, gairebé el 70% fa més d'un any que no tenen feina (xifra 15 punts percentuals superior a la resta de dones que se situa en el 55%); i només un terç de les inscrites com a demandants d'ocupació perceben alguna prestació. A més un 18% manifesta treballar sense contracte, de forma precària i inestable, amb el que això suposa de desprotecció en tots els àmbits (mèdic, econòmic, laboral): sense una nòmina no es cotitza a la Seguretat Social i, per tant, no es té dret a beneficis socials com la prestació d'atur, d'invalidesa o la pensió de jubilació, entre altres (Fundació Adecco, 2016).

Gràfic 1: Temps d'atur en dones al capdavant de llars monoparentals

Font: VI Informe Monoparentalidad y Empleo. Fundación Adecco.

Estudis més recents, com el **d'Insocat 2018** insisteixen en les dificultats d'accés al món laboral de les dones al càrrec de famílies monoparentals:

La pobresa té gènere i s'aguditza en les famílies amb fills/ filles dependents: El mercat de treball ofereix poques oportunitats per conciliar la vida personal i la familiar; i aquesta situació és encara més greu si no hi ha el suport familiar o existeixen dificultats per accedir a serveis públics. Les llars monoparentals són de les més vulnerables perquè el pes de la cura i el manteniment dels menors a càrrec recau exclusivament en la dona, la qual arrossega altres factors de risc com les desigualtats de gènere en el mercat laboral, o en alguns casos problemes psicològics derivats de la violència de gènere (Ribé, 2018).

Una anàlisi més de caràcter qualitatiu de què hi ha darrere de les estadístiques esmentades, posa de manifest que la situació en la qual es troben una bona part de les dones al capdavant de famílies monoparentals no els permet accedir al mercat laboral ordinari. La conciliació laboral i familiar en aquestes famílies és pràcticament una utopia. Si no disposen d'ajuda per cuidar els seus fills, aquestes dones només poden treballar en feines que coincideixin amb els horaris escolars. Però en la realitat, tal com exposen els treballadors socials consultats, ens trobem que moltes d'elles només poden accedir a feines en el sector de la neteja o en la cura de persones dependents, feines que no sempre coincideixen amb els horaris escolars (nits, caps de setmana, etc). A vegades fan cursos que les capaciten per feines més qualificades, però la rigidesa horària de determinats llocs de treball fan que no hi puguin accedir. A vegades, han detectat situacions d'infants petits que es queden sols a casa mentre la cap de família treballa, amb els riscos evidents que això comporta i amb el sentiment de culpa de la mare que ho fa perquè no veu altra sortida.

Compaginar la cura dels infants i haver de treballar, i evitar així viure en una situació d'escassetat encara més greu de la que ja viuen, esdevé de vegades una veritable cursa d'obstacles, i les dificultats s'accentuen encara més en el cas de les noies joves o dones immigrants o quan els menors a càrrec tenen menys de 6 anys (Ribé, 2018; Obiol, Castelló i Verdeguer, 2016).

5.3. Salut

D'una manera general, podem dir que la salut física i mental de les persones és fruit de la interrelació entre els factors individuals (les característiques pròpies de cadascú), i els factors ambientals (les situacions viscudes al llarg de la vida). En el cas de les dones al capdavant de llars monoparentals els factors ambientals poden esdevenir molt adversos: haver de tenir cura dels fills en solitari, circumstàncies socioeconòmiques difícils, habitatges inadequats, escassa o nul·la xarxa de suport. Tot plegat pot arribar a produir alts índexs d'esgotament que acaben generant patologies no només relacionades amb el benestar físic, sinó també amb el benestar emocional tant de les mares com dels infants.

Dades aportades per *Save the Children* (2015) en el seu informe *Més soles que mai* revelen que el 20% de mares soles han tingut o tenen un trastorn mental fruit d'aquesta situació, mentre que a la resta de llars aquest percentatge és del 10,5% en famílies amb fills i 10,7% pel que fa

al conjunt de les llars. La depressió i les crisis d'ansietat són els principals trastorns diagnosticats en famílies monoparentals.

Treballadors socials del *Programa Infància i família* de Càritas entrevistats han corroborat aquestes dades, i han ampliat aquesta informació detallant especialment l'extrema vulnerabilitat de la salut mental de dones que han viscut situacions traumàtiques diverses: dones que han sofert processos migratoris molt durs, algunes d'elles deixant fills en el seu país d'origen, dones que han patit violència masclista, dones que fugen de la violència estructural dels seus països, dones que han hagut de fer front a separacions complicades, dones per a les quals viure aquí suposa un xoc cultural important i difícil d'assumir sense acompanyament, etc. L'aspecte psicològic de les persones queda sovint emmascarat per la perspectiva material de la pobresa. Però els professionals detecten, dia rere dia, que una de les dificultats que afecta més les persones en situació de pobresa és el seu estat psicològic, sobretot per l'acumulació de problemàtiques i per viure en un estat d'angoixa durant llargs períodes de temps. Com conclou el darrer informe d'ECAS (juliol 2018): "La pobresa no és un moment, és un procés que es complica a mesura que s'acumulen dificultats i es perden capacitats pels efectes que té la mateixa pobresa en la salut física i sobretot mental" (Ribé, 2018).

Cal destacar també que, tant l'informe Insocat 2018 (Ribé, 2018) com els treballadors socials consultats, coincideixen en assenyalar que l'angoixa de les dones al capdavant de famílies monoparentals, no té a veure només amb la preocupació de fer front a la seva pròpia situació, sinó que, a més, se senten amb el deure i la responsabilitat del correcte desenvolupament físic i anímic dels seus fills/es. Moltes d'elles expressen sentiments de culpabilitat i baixa autoestima per no poder donar una vida digna als seus infants. La urgència per cobrir les necessitats bàsiques, les pròpies i les dels fills/es fan trontollar les capacitats personals i les aboca a viure al dia amb poca esperança de canvi a un futur pròxim millor.

Acabarem aquest apartat amb una dada prou il·lustrativa aportada per *Save the Children* (2015) en el seu informe *Més soles que mai*: més d'una de cada quatre famílies monoparentals manifesta que ha deixat de comprar medicines, seguir tractaments o dietes per problemes econòmics. Podem concloure, per tant, que les circumstàncies que han de viure moltes famílies monoparentals les porten no només a emmalaltir amb més freqüència que a la resta de famílies, sinó també a no poder

afrontar despeses que se'n deriven (medicaments, tractaments, dietes). Un cercle viciós del que costa sortir.

5.4. Soledat i xarxa social

Voldríem insistir en aquest apartat en el fet que en moltes de les llars monoparentals, a les **dificultats socioeconòmiques** que hem vist en els punts anteriors (pel que fa principalment a l'accés a l'habitatge i al món laboral), s'hi sumen les **dificultats socioemocionals** relacionades principalment amb la soledat i la manca de suport afectiu que comporta el fet de no tenir una xarxa familiar o social que les acompanyi i els faci costat. A l'informe *Més soles que mai, Save the Children* (2015) posa números a aquesta soledat dient que el 36% de les mares en llars monoparentals afirma no poder comptar amb ningú quan sorgeix un problema. Tenir una xarxa de suport o no tenir-la pot ser clau per aquestes famílies que s'enfronten al repte, majoritàriament no desitjat, de la criança en solitari, amb el grau de desgast físic i emocional que això comporta, que pot arribar a derivar en patologies relacionades directament amb l'estrès i l'ansietat (recordem que dues de cada deu mares soles amb fills tenen o han tingut algun tipus de problema de salut associat a la depressió i/o crisi d'ansietat, aspecte ja tractat en l'apartat de Salut del present document).

Els treballadors socials consultats confirmen que en la pràctica diària es troben amb mares realment soles, que no tenen ningú amb qui poder parlar de les seves preocupacions, no ja només dels obstacles logístics i econòmics amb els quals es troben per tirar endavant, sinó també de la tristesa i l'angoixa que els provoca no poder atendre adequadament els seus fills. No s'ha de menystenir la repercussió d'aquesta situació en els fills: sovint els menors senten empatia pel que veuen que li passa a la seva mare i aquest estat anímic els afecta directament.

Aquestes mares sovint tenen els serveis socials i les entitats socials com a principal referent i suport. Arriben amb demandes explícites principalment de caràcter econòmic, de feina i amb sol·licituds relacionades amb l'escolaritat dels fills/es (places d'escola bressol, material escolar, menjador escolar, etc.). Els professionals detecten però, que en la majoria de casos també hi ha una demanda implícita i necessitat real d'acompanyament en la seva soledat i de suport en la criança dels seus fills.

Com apunta *Save the Children*, seria fonamental l'existència d'una "malla de seguretat", una "última xarxa" de protecció social per protegir i prevenir les situacions conflictives, els esdeveniments vitals estressants, la malaltia o altres condicionants de vulnerabilitat social que comporta la criança d'un fill per part d'una mare sola (2017).

5.5. Migració

Si bé hem vist que les famílies monoparentals, la majoria encapçalades per dones, tenen un important grau de vulnerabilitat social pel fet que recau en un sol adult la cura dels fills i les despeses que se'n deriven, hi ha situacions particulars que augmenten encara més aquesta vulnerabilitat. La migració és clarament una d'aquestes situacions i suposa un risc extra en els tots els àmbits estudiats: habitatge, feina, salut i xarxa social. El risc de pobresa i/o exclusió és més del doble entre la població estrangera (47,7) que entre la població nacional (19,7).

Taula 12. Taxa i població en risc de pobresa o exclusió (AROPE) per nacionalitat (16 anys i més) Catalunya 2017

	Milers	Taxa
Espanyola	1.082,9	19,7
Resta del món	297,3	47,7
Total	1.380,2	22,6

Unitats: Taxa.

Font: Idescat, 2018

Com indiquen els treballadors socials consultats en aquest estudi, un important volum de demandes de famílies monoparentals prové de dones immigrants que han arribat amb fills o bé que han tingut els fills un cop arribades, totes elles però, sense xarxa familiar ni de suport, o bé amb una xarxa molt feble. Durant els pitjors anys de la crisi a Espanya, es va notar un augment de demandes d'ajudes econòmiques i socials per part de famílies nacionals empobrides, però darrerament ha crescut el nombre de famílies estrangeres que s'acosten als serveis socials i a les entitats socials: Càritas Barcelona indica que un 59% de les persones que van atendre el darrer any són d'origen estranger (no necessàriament mares soles). Segons les situacions polítiques, econòmiques i socials dels països d'origen van variant els fluxos migratoris. Per exemple, destaquen que darrerament, i a causa la crisi a Veneçuela, han augmentat les arribades provinents d'aquest país.

També exposen que els últims anys han atès moltes dones de centre-amèrica (Hondures, El Salvador o Nicaragua) que fugen de l'extrema violència estructural existent en els seus països (per l'impacte social de les bandes anomenades "maras" per exemple). Independentment d'on vinguin però, insistim que el fet de ser immigrant afegeix una dificultat més a la maternitat en solitari. Sovint les persones immigrants tenen menys oportunitats laborals i d'habitatge; i encara menys si no han pogut regularitzar la seva situació administrativa i no disposen de documents per poder accedir a un pis o buscar feina en l'economia formal (Càritas, 2018). Diríem que hi ha factors que es van afegint i van augmentant el grau de vulnerabilitat de la persona: si ets dona, si tens fills a càrrec, si ets immigrant i si, a més, estàs en situació irregular.

Les condicions d'accés a l'habitatge són especialment complicades en aquest col·lectiu: un estudi fet per Alcalde i Pavez (2013) amb famílies immigrants llatinoamericanes constatava que més del 50% vivien en règim de "convivència forçada" del nucli familiar amb altres nuclis o persones amb o sense lligams de parentesc. És freqüent que la família monoparental comparteixi habitació en pisos sobreocupats, amb les implicacions que això té en la intimitat personal i familiar, en la inadeguació dels espais d'estudi i descans dels infants o en la utilització complicada dels espais compartits (sala, cuina, bany).

Les diferències socials i culturals entre el país d'origen i el de destí són un afegit gens irrellevant a l'hora d'atendre les demandes i acompanyar aquestes mares immigrades en els seus processos d'incorporació social: les maneres diferents d'entendre la relació home-dona, els models de criança dels fills, la situació social de la dona, el significat de la paternitat, l'estigma de ser mare soltera, la tolerància de la violència dins la parella, l'educació dels infants en funció de si és nen o nena, etc. Un repte compartit per totes les societats d'acollida.

5.6. Repercussió en la vida dels infants

Els estudis fets per les entitats consultades posen de manifest que els infants que viuen en llars monoparentals tenen menys oportunitats en tots els àmbits que infants que viuen en altres tipus de llars. I les diferències no venen pel fet d'estar al càrrec d'una mare, sinó per les conseqüències *econòmiques i socials* que porten a aquestes famílies a l'exclusió amb més facilitat que la resta de famílies (Boertein, 2018). Tenir una mare com a únic referent no representa cap problema quan es tenen resolts els aspectes econòmics i de xarxa familiar i social. Com hem

anat veient, el problema rau quan s'ajunta monoparentalitat i dificultats socioeconòmiques i de suport social. Aleshores, els desavantatges per als infants es manifesten clarament en tots els àmbits: en relació a l'habitatge, l'alimentació, la salut, l'escolaritat i el lleure; demostrant-se que aquests menors no disposen de les mateixes oportunitats de desenvolupar-se i de tenir experiències similars que els nens i nenes de la seva mateixa edat. Aquestes àrees esmentades estan del tot interrelacionades, de manera que un habitatge inadequat dificulta el sentiment de protecció, el descans, té efectes en la salut, en les condicions d'estudi, les possibilitats de lleure; canvis d'habitatge freqüents comporten canvis d'escola, de companys, escolaritats interrompudes; o una alimentació poc adient repercuteix clarament en la salut i el desenvolupament físic i cognitiu dels infants, per posar alguns exemples.

A més de la satisfacció de les necessitats bàsiques més de caràcter material i econòmic, es detecta també una mancança urgent en les necessitats emocionals. Els infants, i sobretot en les primeres edats, necessiten un referent adult tranquil que els transmeti protecció i seguretat. Mares sobrepassades, sovint en situacions límit i centrades bàsicament a sobreviure en el dia a dia, ho tenen molt complicat per poder oferir als seus fills i filles aquest entorn estable i equilibrat que desitjarien, a no ser que rebin acompanyament i ajuda externa. Els menors estan a mercè de les decisions que prenen els adults i el seu creixement està condicionat a les possibilitats que els poden oferir. Una societat madura i solidària hauria de poder oferir un futur a aquestes mares i als seus fills, arribant allà on elles no poden fer-ho. En aquest sentit, Flaquer *et al.* (2006) afirmen que la manca de prestacions i serveis dirigits a les famílies més vulnerables es vincula clarament a elevats nivells de pobresa infantil.

Un concepte malauradament massa present actualment és el de la Transmissió Intergeneracional de la Pobresa (TIP), que fa referència a les dificultats que té una generació que ha viscut els seus primers anys en una llar en situació de pobresa per generar un canvi ascendent en el seu estatus econòmic en relació a la generació anterior: un 80% de les persones que van ser pobres en la seva infantesa ho segueixen sent d'adults (Flores, 2016). L'informe Insocat del 2018, *Les veus de la pobresa des de dins*, denuncia els efectes a curt i llarg termini de la TIP i posa l'exemple de la inseguretat alimentària. A curt termini, l'escassetat material de les famílies empobrides no permet satisfer una dieta variada, adequada i saludable (el 68% de les llars monoparentals ha necessitat reduir despeses relacionades amb l'alimentació i més d'una de

cada quatre no segueixen una dieta equilibrada). L'obesitat i la malnutrició són dues cares de la mateixa moneda. La prolongació d'aquesta situació té efectes nocius per a la salut dels infants i joves. Un infant mal alimentat acumula riscos en la seva salut física i el seu desenvolupament cognitiu. Les desigualtats educatives són també resultat d'una alimentació deficient i, a la vegada, aquestes desigualtats actuen com a mecanisme de reproducció de la pobresa en el futur (Ribé, 2018).

L'anàlisi de les dades, tant quantitatives com qualitatives, ens obliga a pensar en mesures urgents per a les famílies monoparentals amb fills/es dependents. La transmissió intergeneracional de la pobresa és perniciosa per als infants i joves que creixen en entorns familiars empobrits. Les dificultats s'acumulen al llarg del temps i els situen en una posició més vulnerable en un futur immediat.

6. Recursos

Donada la situació de vulnerabilitat en la qual es troben la majoria de famílies monoparentals, es considera oportú abordar els recursos que es destinen a fer-li front tant des de l'administració pública com des del tercer sector, considerant a més els recursos que les pròpies famílies mobilitzen. En aquesta aproximació es procura fer una concreció en aquelles mesures destinades de forma especial a les famílies monoparentals, tot i que en el seu desglossament poden trobar-se vinculades altres de caràcter més *familiarista* en el sentit general del concepte, tenint en compte que poden resultar d'utilitat també per a les situacions relacionades amb aquesta estructura familiar.

Un primer debat que es podria obrir seria al voltant de la suficiència d'aquests recursos, tractant a més el seu abast en famílies beneficiàries i l'impacte que aquests poden arribar a tenir. Malgrat els recursos i esforços destinats, diversos estudis consideren que són totalment insuficients. A l'informe *Equidad para los niños: el caso de España*, UNICEF destaca que a Espanya es dedica només l'1,4% del PIB a la protecció d'infants i famílies; lluny del 2,4% de la mitjana del 28 estats de la Unió Europea, i molt lluny del 3,5% que hi dedica Dinamarca. Afegeix que les desgravacions fiscals i altres ajuts no han obtingut resultats eficaços donat l'atur i la precarietat laboral (2016). Altres fonts indiquen que aquesta situació és encara més greu en el cas de les famílies monoparentals, constatant "la precària i insignificant ajuda pública directa a aquestes

famílies", i amb un abast de les escasses ajudes que es concentra només en famílies amb fills menors de 2 anys (Almeda *et al.*, 2016).

6.1. Administració estatal

Els recursos que es destinen des de l'administració estatal a les famílies monoparentals són minsos, deixant en les competències autonòmiques la possibilitat de legislar de forma més concreta. És per això que els beneficis estatals es concentren especialment en els aspectes relatius a la Hisenda espanyola i la Seguretat Social. Aquestes mesures es recullen de forma detallada a la *Guía de Ayudas Sociales y Servicios para las Familias* (Ministerio de Sanidad, Consumo y Bienestar Social, 2018):

- Permisos parentals. Les mares treballadores de famílies monoparentals poden rebre prestacions no contributives, per aquells casos en què no comptin amb període mínim de cotització per a rebre el subsidi de maternitat. La prestació és del total indicat per l'Indicador Públic de Renda d'Efectes Múltiples (IPREM), amb una durada dels 42 dies des del part que corresponen a qualsevol estructura familiar a la qual s'afegeixen 14 dies per la condició de monoparentalitat. En supòsits de part o adopció en famílies monoparentals s'estableixen barems per al pagament, en funció del nombre de fills i del salari mínim interprofessional de l'any en curs: les famílies es poden beneficiar, si els ingressos de la unitat familiar no superen la quantitat estipulada. En aquest 2018, la quantitat màxima és d'11.953,94 euros, però si els ingressos anuals són superiors existeix la possibilitat de beneficiar-se d'altres rendes en funció del número de fills a càrrec amb un increment del 15% a partir del segon.
- Beneficis fiscals en Impost sobre la renda de les persones físiques (IRPF). Es preveuen uns mínims personals i familiars d'ingressos que no han de ser sotmesos a tributació, intentant considerar el cost que té per a cada família cobrir les seves necessitats més bàsiques. Amb caràcter general, el mínim personal d'aquest import són 5.500 euros anuals als quals s'afegeixen 2.150 euros en cas de famílies monoparentals sense convivència entre progenitors.
- Pensió de viudetat. En el cas de malaltia comú són necessaris 500 dies cotitzats dins d'un període ininterromput de 5 anys immediatament anteriors al decés o a la data en què finalitzà l'obligació de cotitzar. Si la mort és deguda a accident, sigui de treball o no, o bé a malaltia professional, no s'exigeix període previ de cotització.

- **Pensió d'orfanat.** Amb caràcter general per a menors de 21 anys. Si són majors de 21 anys, han de tenir reconegut un grau d'incapacitat permanent, absoluta o gran invalidesa.
- **Fiscalitat de cuidadors familiars.** Intentant facilitar la conciliació de la vida familiar i laboral, es preveu una bonificació del 45% de les quotes a la Seguretat Social per la contractació de cuidadors familiars. Aquesta mesura també es contempla si existeix incapacitat per al treball.
- **Habitatge.** Les unitats familiars monoparentals amb càrregues familiars es consideren entre els sectors preferents per l'accés a ajudes relatives a l'habitatge. També es tracta d'un dels requisits per ser beneficiari del Fons Social d'Habitatges, que promou els lloguers socials amb la participació de l'Administració pública, entitats privades i la Plataforma del Tercer Sector. Els casos de famílies monoparentals amb dos fills a càrrec, també es poden beneficiar dels mecanismes previstos per a la re-estructuració del deute hipotecari.

A banda de les mesures concretes, es compta amb el *Consejo Estatal de Familias*; òrgan interministerial de caràcter assessor i consultiu que pretén facilitar la participació del moviment associatiu familiar amb l'Administració de l'Estat (Ministerio de Sanidad, Consumo y Bienestar Social, n.d.). Entre les entitats col·laboradores destaquen algunes com la FAMS (*Federación de Asociaciones de Madres Solteras*), la FAMSD (*Federación Nacional de Asociaciones de Mujeres Separadas y Divorciadas*) i la CONFAV (*Confederación de Federaciones y Asociaciones de Viudas Hispania*) (FAMS, 2018).

Són funcions del *Consejo Estatal de Familias* l'anàlisi de la situació de les famílies i la seva qualitat de vida, el seguiment de les polítiques públiques i la formulació de propostes i recomanacions a l'administració; entre d'altres. El *Observatorio Estatal de Familias* és un òrgan permanent integrat dins d'aquest Consell, en el qual es concreten molts d'aquests objectius.

6.2. Administració autonòmica

El mateix Estatut d'Autonomia de Catalunya recull a l'article 40.2 que "*els poders públics han de garantir la protecció jurídica, econòmica i social de les diverses modalitats de família*", fent especial menció a la promoció de mesures per tal de garantir la conciliació de la vida laboral i familiar (Generalitat de Catalunya, 2006).

Aquest article es desenvolupa en lleis i normes de rang inferior; especialment la *Llei 18/2003, de 4 de juliol, de suport a les famílies* i el *Decret 151/2009, de 29 de setembre, de desplegament parcial de la Llei 18/2003, de 4 de juliol, de suport a les famílies*.

La Llei 18/2003 pretén establir les bases per a la protecció de la família -concretant drets i prestacions- tenint entre els seus objectius la lluita contra la marginació crònica i el perill d'exclusió social; destacant l'interès superior de l'infant. A més, insisteix a la disposició addicional tercera que *"el Govern ha de tenir en compte la problemàtica específica de les famílies monoparentals i de les famílies nombroses, per tal de fer efectiu el principi d'igualtat"*.

De forma general, recull prestacions econòmiques i ajuts a les famílies com la prestació econòmica de caràcter universal per infant a càrrec, la prestació econòmica de caràcter universal per part o adopció múltiple i l'ajut per adopció i acolliment. De la primera d'aquestes prestacions, les famílies nombroses i monoparentals amb infants menors de 6 anys s'han beneficiat des del 2004, amb independència dels ingressos de la família.

A part de recollir mesures de protecció per a tot tipus de famílies, reconeix un caràcter preferent en l'atorgament d'ajuts en matèria d'habitatge a les famílies monoparentals, famílies amb persones discapacitades, famílies nombroses i joves que accedeixen al primer habitatge.

El Decret 151/2009 desenvolupa la Llei 18/2003 i regula el reconeixement de la condició de família monoparental. Un dels avanços més destacats del Decret fou la regulació de prestacions econòmiques i ajuts per a famílies amb infants, donat que amb anterioritat depenien d'ordres anuals de convocatòria.

En el seu article 4.2, del Capítol 3 dedicat a les famílies monoparentals, defineix aquestes com les que estan formades per un o més fills o filles que compleixin els requisits establerts pel que fa a edat (menors de 21 anys o fins a 25 anys en determinats casos), convivència i dependència econòmica d'un sol progenitor. El Decret considera família monoparental:

- a) Aquella en la qual el pare o la mare, amb fills o filles a càrrec, conviu alhora amb una altra persona o persones amb cap de les quals té relació matrimonial o d'unió estable de parella, d'acord amb la legislació civil catalana.
- b) Aquella constituïda per una persona vídua o en situació equiparada, amb fills o filles que en depenguin econòmicament, sense que a

aquest efecte es tingui en compte la percepció de pensions de viduïtat o d'orfenesa.

- c) Aquella en la qual la persona progenitora que té la guarda dels fills o filles no percep pensió pels aliments d'ells o elles establerta judicialment o, tot i percebre-la, aquesta és inferior a la meitat de l'import de l'Indicador de renda de suficiència de Catalunya (IRSC) vigent mensual per cada fill o filla.
- d) Aquella en la qual la persona progenitora amb fills o filles a càrrec ha patit violència d'acord amb la Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista, per part de l'altra persona progenitora o convivent.
- e) Aquella en la qual la persona progenitora amb fills o filles a càrrec ha patit abandonament de família per part de l'altra persona progenitora o convivent.
- f) Aquella en la qual una de les persones progenitores convivents hagi estat en situació de privació de llibertat, d'hospitalització o d'altres causes similars durant un període igual o superior a un any.

El Departament de Treball, Afers Socials i Famílies és l'encarregat d'expedir i renovar el títol de família monoparental, que dóna dret a alguns avantatges. Aquests avantatges es presenten en àmbits -familiar, cultura i ensenyament, lleure, transport i àmbit personal de la Generalitat- i es detallen al seu web1 (Departament de Treball, Afers Socials i Famílies, 2016):

- **Família.** En l'àmbit familiar es recull l'ajut per naixement, adopció, tutela o acolliment sotmès al nivell d'ingressos de la unitat familiar.
- **Ensenyament.** Les famílies monoparentals compten amb avantatges en els criteris complementaris per resoldre situacions d'empat en el procés de preinscripció escolar. I també gaudeixen d'una bonificació del 50% del preu públic d'escolarització en escoles bressols de titularitat de la Generalitat de Catalunya. Pel que fa a l'ensenyament superior, es recullen deduccions i beques per a la minoració dels preus dels crèdits dels estudis universitaris. També es recullen bonificacions i preus reduïts per a inscripcions en proves d'obtenció de certificat de llengua catalana de la Direcció General de Política Lingüística, per l'acreditació de competències en tecnologies de la informació i la

1 Per a informació més detallada, es pot accedir a http://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematicos/families/families_monoparentals/avantatges_monoparental/avantatges_generalitat/

comunicació davant empreses i de l'Administració, i en equipaments culturals.

- Lleure. Els beneficis són vinculats a la Xarxa Nacional d'Albergs Socials de Catalunya, com poden ser el carnet d'alberguista gratuït i descomptes.
- Transport. Es recullen descomptes en tarifes i també l'accés al títol de transport per a famílies monoparentals i per a famílies nombroses (T-FM-/FN).
- Àmbit personal de la Generalitat. En la relació personal amb la Generalitat, el Títol de família monoparental permet una bonificació d'un 30% en la taxa d'inscripció en convocatòries per a selecció de personal, i dóna la possibilitat de gaudir del permís de paternitat (quatre setmanes consecutives) a continuació del de maternitat.

Per altra banda, el Departament de Treball, Afers Socials i Famílies també promou l'adhesió d'establiments, entitats col·laboradores i ens locals a la Xarxa d'avantatges per a famílies monoparentals i nombroses. Formar part de la xarxa implica el compromís d'aplicar descomptes o tarifes especials a aquestes famílies.

A partir del setembre del 2017 la Generalitat de Catalunya va impulsar la Renda Garantida de Ciutadania (RGC), una nova prestació social de dret subjectiu i universal que garanteix un mínim per a les persones i famílies que no disposen de recursos econòmics o que són insuficients per a cobrir les necessitats bàsiques, sempre que compleixin una sèrie de requisits. En el cas de les famílies monoparentals aquests requisits són:

- No treballar o fer-ho a temps parcial.
- Cobrar menys de 639€ al mes (quantitat per a una família d'un progeñitor amb un fill).
- Portar dos anys residint a Catalunya.

Cal destacar l'excepció que s'ha fet en el cas de les famílies monoparentals pel que fa a poder compatibilitzar treball a temps parcial amb el cobrament de la RGC; una excepcionalitat encaminada a facilitar la conciliació feina-família en aquests nuclis familiars on la conciliació és especialment complicada.

6.3. Administracions locals

Són destacables alguns esforços impulsats des de les Administracions locals, especialment en un context de retallades en que les Administracions d'àmbit local són més pròximes a la ciutadania. Cal advertir però de la diversitat existent entre aquestes, podent comportar una distribució desigual de prestacions amb especials diferències entre els entorns urbans i els rurals (Fernández *et al.*, 2015). Tot plegat, ha portat a una elevada pressió assistencial que recau especialment en aquesta primera línia d'atenció, tant de l'Administració pública com del Tercer Sector.

En aquest sentit, l'Ajuntament de Barcelona va aprovar el 2016 una renda per a col·lectius en situació d'alt risc de vulnerabilitat, incloent-hi famílies monoparentals amb ingressos baixos. La seva aplicació va ser l'abril de 2017, amb una ajuda de 100 euros mensuals per a cada fill/a, amb un reforç de 100 euros addicionals per a famílies monoparentals.

Altres mesures les podem trobar a ajuntaments com el de Tarragona que el 2009 va signar un acord amb la Generalitat de Catalunya per poder concretar, entre d'altres, un *Programa de suport a famílies monoparentals*. O a Reus, on el 2011 es va impulsar un programa d'aquestes característiques en col·laboració amb l'Obra Social "la Caixa".

En tot cas, aquests són exemples puntuals dels esforços que des de l'àmbit local es realitzen per pal·liar aquelles situacions a les quals les Administracions amb més recursos -estatal i autonòmica- no acaben de donar una resposta completa.

6.4. Tercer Sector

Davant les limitacions de l'Administració per donar resposta a les seves necessitats, i les dificultats per aconseguir suport de la família extensa i altres xarxes, moltes famílies monoparentals són ateses per entitats socials del Tercer Sector. Tot i això aquest actor, igual que la resta, també ha vist augmentades les dificultats davant les conseqüències de la crisi econòmica i la seva dependència de les subvencions públiques.

Aquestes entitats pretenen ser facilitadores d'interaccions significatives pròpies de les relacions íntimes, familiars i socials; orientant a les famílies en la seva construcció i enfortiment: podent així constituir una font de suport per la necessitat d'ajuda i orientació davant la criança, l'autorealització, la necessitat de comprensió i acompanyament;

millorant la seva autoestima i autoconfiança (Alonso, 2016). En alguns casos el moviment associatiu s'ha organitzat, fins i tot, per donar respostes específiques a les situacions de monoparentalitat (Vicente i Royo, 2006). Podríem destacar en aquest sentit el treball fet per la *Fundación de Familias Monoparentales Isadora Duncan* i la *Red Estatal de Entidades de Familias Monoparentales* per establir xarxa entre entitats de tot el territori espanyol i la *Federació Catalana de Famílies Monoparentals (FEFAMOCA)* en el cas de Catalunya. Són també destacables els esforços que realitzen per influenciar en les polítiques socials, mitjançant el diàleg, la informació i la denúncia de situacions davant l'Administració pública.

D'altra banda, la resposta organitzada del Tercer Sector compta, per la seva naturalesa, amb alguns avantatges respecte a l'Administració pública. En aquest sentit, les persones poden rebre un tracte menys burocràtic, en alguns casos de més proximitat, i aportant una dimensió de desinterès i calidesa que resulta més complicat de reproduir en l'Administració (Fernández et al., 2015).

6.5. Recursos propis

La xarxa de suport informal, en general, i les amistats, en particular, poden arribar a ser una font important de suport psicosocial, com corroboren recerques destacades (Vicente i Royo, 2006). Aranda i Pando (2013), en una revisió teòrica del concepte, conclouen que en aquestes interrelacions es donen "*conductes que també es relacionen entre si, com el de demostrar afecte i interès, escoltar, el préstec d'objectes materials, ajudar econòmicament, cuidar d'algú, sentir-se estimat, donar consell, acceptar-se, satisfer-se, informar-se, entre d'altres*". També apunten a conseqüències negatives de la manca d'aquest suport en àmbits com el de la salut, familiar, social i laboral.

És en aquesta solidaritat informal on troben el principal -en molts casos l'únic- agent de protecció social (Hernández, 2012). Això limita les possibilitats de rebre aquest suport a les habilitats socials i al temps lliure que es pugui disposar quan es compta amb una feina remunerada, a més de les tasques pròpies de la cura dels fills. De forma més concreta, les amistats són una ajuda davant la soledat viscuda pels responsables d'aquestes famílies i també donen resposta material a les necessitats més bàsiques: "*algunes d'aquestes famílies comparteixen l'habitatge amb amics, o aquests els ajuden en l'educació dels fills servint com a model de referència per als fills*" (Arroyo, 2002).

La disponibilitat de família extensa, de xarxa de suport i de feina remunerada acostumen a ser elements vinculats: quan no existeix relació familiar o es troba mediatitzada per la distància, la manca de vincles afectius afecten l'àmbit relacional, la inserció laboral i la possible millora economicosocial (Vicente i Royo, 2006).

Sobretot en la cerca de suport emocional i per afrontar situacions de risc, és quan les persones alienes a la família esdeven més importants, amb una freqüència en la demanda d'aquest suport superior a la que les famílies biparentals realitzen a les seves xarxes de suport (Hidalgo *et al.*, 2009).

Alguns estudis apunten que les famílies monoparentals usuàries de serveis socials compten amb una xarxa de suport social de mida similar a la resta de famílies, però amb diferències en les seves característiques. Destaquen en aquestes xarxes persones alienes a la família, membres d'aquesta que haurien de ser més receptores de suport que no pas una font d'aquest -fills menors d'edat- i professionals (Hidalgo *et al.*, 2009). Si bé aquests últims podríem considerar-los com un recurs propi de l'administració, en moltes ocasions el vincle generat fa que els considerin com a part de la seva família (Fernández *et al.*, 2015).

És necessari però, no oblidar altres realitats de famílies monoparentals de les quals no disposem de tanta informació perquè no tenen necessitat de ser ateses per professionals de la intervenció social. Tot i això, per la seva composició i estructura les famílies monoparentals acostumen a comptar amb menys recursos que les famílies nuclears. Les possibilitats d'ingressos econòmics es veuen més reduïdes respecte a una família biparental; en les que tampoc es pot garantir evitar dificultats econòmiques. I des d'un punt de vista emocional, les situacions de monoparentalitat esdevingudes per migracions, ruptures o mort de la parella, entre d'altres, també necessiten d'una especial cura.

Aquesta situació augmenta el protagonisme de la família extensa com a dispensadora de suport i recursos; més encara en un context on les polítiques socials la consideren com a principal proveïdora de molts aspectes del benestar (Almeda *et al.*, 2004). A més, aquestes tasques vinculades al suport i la cura, moltes vegades dels infants, acostumen a recaure en figures femenines com són mares, àvies i germanes grans (González, Jiménez i Morgado, 2004). En el moment, però, en què són les mares i àvies les que necessiten aquesta atenció per situació de dependència, no només es deixa de comptar amb aquest suport sinó que a més la situació resulta molt més complicada.

Aquests elements s'han vist reforçats amb la tendència de retallades en despeses socials per part de les Administracions, incapaces d'abordar les necessitats i demandes, alhora que augmenta l'atur i disminueixen els salaris (Hernández, 2012).

La desprotecció promoguda en el disseny de les polítiques deixa en especial situació de vulnerabilitat a aquelles famílies monoparentals que no compten amb el suport de la família extensa, per situacions tan variades com la seva no existència, relacions deteriorades o el cas de les famílies transnacionals. Especialment en aquestes últimes podem trobar més heterogeneïtat; segons si es compta amb altres suports al territori o si esdevenen mantenidores econòmiques de les famílies d'origen. El circuit d'entrada a la monoparentalitat també es vincula amb aquest major risc de vulnerabilitat i exclusió, que acostuma a donar-se en casos de maternitat sense parella i de viudetat; mentre que en cas de separacions i divorcis pot existir una ajuda en forma de pensió de manutenció o règim de visita (Hernández, 2012).

Quan les circumstàncies ho permeten, es dona una intensificació de la relació amb la família d'origen després d'un període d'adaptació a la situació de monoparentalitat; fins que la família extensa acaba resultant fonamental en el suport econòmic i/o emocional (Arroyo, 2002). A vegades, fins i tot, comporta situacions de convivència amb la família extensa en una mateixa llar, especialment en situacions d'atur i precarietat en el mercat de treball (Meil, 2011), o bé determina l'elecció d'una residència propera.

7. Conclusions i reflexions

Voldríem començar les conclusions evidenciant novament que **darrere el concepte de monoparentalitat femenina no hi ha una sola realitat**. La monoparentalitat no deixa de ser un constructe, una simplificació que ens facilita l'acostament a una temàtica rica, complexa i variada com és aquesta tipologia de família, que només comparteix el fet de criar els fills i filles en solitari; però que pot respondre a situacions vitals molt diverses. No ens agradaria que, parlant de les dificultats de les famílies monoparentals, s'equiparés monoparentalitat amb vulnerabilitat perquè no són dues condicions que vagin necessàriament lligades. Les famílies monoparentals no són homogènies i poden tenir necessitats diferents, així com diferent capacitat de resposta davant les dificultats socials. Aquestes diferències tindrien a veure amb variables com la situació socioeconòmica de les famílies, la seva integració sociolaboral, l'edat de la mare, el seu nivell de formació o les xarxes de suport amb les quals pot comptar. Característiques moltes d'elles que ens porten obligatòriament a parlar de la igualtat d'oportunitats com a prevenció de l'exclusió: igualtat d'oportunitats en l'educació, en el món laboral, en l'accés a l'habitatge, etc. A més també s'ha de tenir present que la condició de monoparentalitat és sovint temporal i presenta molta variabilitat. Per tot això, considerem que **no es tracta tant de parlar de mesures adreçades a les famílies monoparentals, com de mesures adreçades al conjunt de totes les famílies**.

Vivim en societats que tendeixen a culpabilitzar l'individu fent-lo únic responsable de la seva situació personal quan és del tot sabut que l'estructura social i política d'un país condiona enormement les possibilitats i la qualitat de vida de les persones que hi viuen. Per tant, **existeix el perill que problematitzem situacions vitals que no tindrien dificultats en societats organitzades diferent o si l'estructura socioeconòmica i política fos una altra**. Com bé assenyala Almeda (2016), una societat organitzada entorn l'eix del treball productiu que descuida allò que succeeix en l'espai privat, sotmet a totes les dones, però especialment a les dones treballadores i/o que estan al capdavant de famílies monoparentals a pitjors condicions socials de vida.

Seguint en aquesta línia, els programes i les accions específiques per famílies monoparentals són necessàries i poden oferir un suport vital per aquestes llars, però es fa evident la necessitat d'una **reestructuració des d'una perspectiva integral que pugui oferir una resposta a les famílies, independentment de la seva estructura, que garanteixi el seu benestar**. En aquest sentit, les famílies monoparentals

només són un dels col·lectius més vulnerables (en algunes de les formes) davant la precarietat laboral, les dificultats de conciliar feina i família, l'abús que suposa que recaigui principalment sobre les dones la cura dels infants i altres desigualtats de gènere, l'especulació immobiliària, la discriminació per motius d'origen, la tendència individualista a l'aïllament de les societats modernes, la fragmentació de les xarxes comunitàries informals, la violència de gènere... i tants altres escenaris d'injustícia que castiguen a la població amb menys recursos. Caldria per tant una intervenció més des de dalt (les estructures) que no pas des de baix (els afectats), per tal de superar la lògica assistencialista que tendeix en responsabilitzar només a les persones de la seva situació, en lloc d'obrir el focus i contemplar també l'escenari d'injustícia en el qual viuen.

Un primer pas fonamental seria per tant, **augmentar la inversió en la protecció a la família i la infància**. Recordem que, com hem exposat, Espanya inverteix un 1,3% del seu PIB en protecció social a la família i a la infància; mentre que la mitjana Europea és del 2,4%. En els països amb les inversions més altes i on la taxa de pobresa de les famílies i els infants és més baixa, trobem que les polítiques familiars són universals i van dirigides a la immensa majoria de famílies amb fills menors a càrrec.

Aquestes polítiques familiars van adreçades principalment a tres grans àrees: la primera seria la **conciliació feina-família**, fent èmfasi en la racionalització de les jornades laborals per fer-les compatibles amb els horaris escolars i, en conseqüència, amb la cura dels fills. En aquest mateix sentit caldria incidir en baixes per maternitat llargues i remunerades; prestacions per a fills a càrrec; permisos a pare/mare per a la cura de fills, etc.

La segona d'aquestes àrees tindria a veure amb **l'atenció a la petita infància** promovent llars infantils públiques amb atenció educativa de qualitat i d'àmplia cobertura.

I en tercer lloc s'abordaria la promoció de la **formació i ocupació de les mares** per afavorir la seva inserció laboral; programes formatius, flexibilització i/o reducció de jornades, etc.

Si bé aquestes propostes suposen un augment de la despesa, com assenyala Flaquer (2006), la política familiar s'ha de considerar més com una inversió que no pas com una despesa: és preventiva perquè genera benestar i qualitat de vida en tota la població però específicament en les dones, impedit que s'originin problemàtiques associades a la precarietat i a l'exclusió.

Un cop fetes aquestes consideracions més de caràcter estructural que evidencien les fortes desigualtats d'oportunitats de les famílies monoparentals, ens agradaria realitzar una aproximació més micro de la qüestió. I voldríem fer-ho partint de la classificació de les necessitats humanes i els recursos per satisfer-les en **materials** (recursos econòmics suficients per fer front a les necessitats bàsiques), **socials** (xarxa de relacions i interaccions socials significatives) i **personals** (capacitats per fer front a situacions vitals), tot entrellaçant-les amb les diferents àrees temàtiques tractades al present informe per tal de proposar elements per la reflexió.

En relació a les necessitats **materials**, qualsevol mesura passaria abans per un **canvi en les polítiques d'ocupació i d'habitatge**. Actualment les famílies monoparentals tenen una baixa possibilitat de comptar amb el mercat immobiliari i de treball per elaborar estratègies adequades de supervivència i benestar. Calen polítiques d'habitatge que promoguin l'accés al mateix de famílies amb baix poder adquisitiu, com acostumen a ser les llars monoparentals on els ingressos provenen d'una sola persona. Són necessàries polítiques d'ocupació decidides que afavoreixin d'una vegada per totes la conciliació de la vida laboral amb la familiar. Per a aquestes famílies, més que per a cap altra, les polítiques d'ocupació no són suficients si no van acompanyades de **mesures socials que permetin la conciliació i la cura dels fills**. El fet que les dones assumeixin soles la cura dels fills suposa o bé una doble càrrega de treball o bé menys disponibilitat per optar a feines remunerades. Si aquestes tasques no reconegudes al mercat laboral fossin professionalitzades i assalariades, es podria combatre en gran mesura la pobresa femenina de les llars monoparentals. En aquesta línia, la Renda Garantida de Ciutadania, aprovada el setembre 2017, representa un gran pas per millorar la situació i la conciliació d'aquestes famílies perquè només en el cas de les famílies monoparentals la prestació rebuda és compatible amb treballs temporals i/o a temps parcial. Cal seguir-ne el desplegament més enllà d'aquest primer any de funcionament.

Pel que fa a les necessitats socials, **caldria garantir una xarxa de protecció social**, especialment en els casos de famílies monoparentals que no disposen de xarxa familiar i/o social pròpia. S'hauria d'assegurar la igualtat d'oportunitats també en aquesta àrea. Els treballadors socials, els educadors socials i els professionals de la salut són a qui recorren sovint aquestes mares quan tenen dificultats i, per tant, es converteixen en la seva "xarxa de protecció", en el seu "referent vital".

Són professionals que es converteixen sovint en confidents de situacions individuals i familiars molt complicades. Cal, per tant, cuidar al màxim aquests professionals, reconèixer encara més la feina que fan i posar les condicions adequades perquè puguin desenvolupar-la amb dignitat i eficàcia. En definitiva, **reforçar els serveis socials i la xarxa de salut mental** per evitar-ne la saturació i el col·lapse. Durant l'elaboració d'aquest informe s'ha tractat la idea d'un "**referent vital**" de la família que es mantingués estable al llarg del temps. És a dir, que encara que la família patís canvis d'habitatge (per desnonament, pujada de lloguer...), el referent fos el mateix en la mesura del possible, amb l'objectiu de dotar de certa estabilitat almenys pel que fa al professional que acompanya la família i amb qui s'ha establert un vincle de confiança.

Quant a la xarxa de suport, també caldrien **iniciatives que promoguessin la socialització d'aquestes mares amb fills fora del seu sector habitual d'exclusió**. En aquest sentit, ja hi ha hagut experiències exitoses de trobades de famílies per passar juntes estones de lleure del cap de setmana amb l'única i fonamental finalitat d'establir lligams i xarxa entre famílies diverses amb fills petits.

També s'han de tenir present les necessitats d'interacció social dels infants d'aquestes famílies i satisfer-les en els entorns habituals: mesures adreçades a l'educació formal de qualitat, per descomptat (que les diferències de renda no comportin diferències en les possibilitats educatives); però sense oblidar totes les possibilitats que ofereix l'educació no formal. **La igualtat d'oportunitats també passa per l'accés normalitzat a un lleure compartit, sa i enriquidor**: les activitats esportives, el lleure musical, les extraescolars, les colònies, els centres oberts, la participació en esplais, corals o agrupaments, són recursos imprescindibles per anar teixint aquesta xarxa de suport social (companyes, monitors, educadors, entrenadors, etc.) que acompanya l'infant i el fa créixer més enllà del seu limitat entorn familiar. En aquest sentit, per tant, cal **cobrir les necessitats socials d'aquests infants també en els períodes festius i de vacances**.

Respecte a les necessitats **personals** es fa palesa la necessitat **d'un acompanyament emocional que reconegui i mobilitzi capacitats de la persona**. Volem insistir que les dificultats de les famílies monoparentals són sovint les mateixes del conjunt de la població, però agreujades pel fet que el pes de la família recau en un sol progenitor i no només pel que fa a les qüestions materials, sinó també a les qüestions intangibles com les relacionades amb la presa de decisions al voltant

de la criança dels fills, per exemple. Aquesta soledat pot derivar en tristesesa, angoixa, baixa autoestima i problemes més greus de salut mental. És imprescindible l'acompanyament psicològic i **l'accés a la xarxa de salut mental** d'aquestes mares atrapades en una situació vital sovint no desitjada i amb poques possibilitats de canvi a curt termini. Dones que viuen la contradicció de considerar la maternitat com un refugi al qual agafar-se per donar sentit al seu viure i tirar endavant; o com una obligació que les lliga i els impedeix tenir possibilitats d'una vida millor. Aquests processos d'acompanyament necessiten el seu temps i a vegades els temps de les Administracions no coincideixen amb els temps de les persones. **Caldria flexibilitzar els temps** i molt especialment en casos extrems com els de les dones que han patit violència masclista: estades de sis mesos o un any poden quedar curtes per millorar situacions sovint enquistades i que s'han gestat durant anys. També mereixen especial atenció i suport les mares adolescents pel que els suposa fer-se càrrec d'un altre ser quan tot just estan sortint de la infantesa, sovint amb poca formació i pocs recursos personals. I les mares immigrants soles que no tenen models referents de criança propers (mares, àvies, tietes) i que afronten a més un canvi de cultura; un canvi de paràmetres vitals i socials que els complica la comprensió de la realitat propera. En aquests darrers casos trobaríem plenament justificats **programes d'atenció específics**.

En resum, **habitatge, conciliació i soledat emocional**, són els principals cavalls de batalla per a les mares que crien els seus fills en solitari. La societat no pot girar l'esquena a unes famílies que sovint, com evidencien les dades aportades, no tenen les mateixes oportunitats d'accés als recursos que la resta. Oferir un futur viable per al seu projecte vital amb les mateixes oportunitats que la resta de famílies esdevé un deure socialment inexcusable.

Bibliografia

- Ajenjo, M., García, N. (2016). Las parejas reconstituidas en España: un fenómeno emergente con perfiles heterogéneos, *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 155, 3-20.
- Ajuntament de Barcelona (n.d). Assistència i gestió integral – AGI. Consultat 20 de juliol de 2018, des de http://www.bcn.cat/barcelonainclusiva/es/fitxa_assistencia_i_gestio_integral__222.html
- Alcalde, R., Pavez, I. (2013) "Infancia, familias monoparentales e inmigración". *Revista Latinoamericana de Ciencias Sociales, Niñez y Juventud*, vol.11, pp. 229-243.
- Almeda, E., Badia, M., Díaz, F., Garcia, S., Obiol, S., Ramírez, V. (2004). Les famílies monoparentals a Catalunya: perfils, necessitats i percepcions. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Almeda, E.; Camps, C.; Di Nella D., Ortiz, R. (2016) *Familias monoparentales, inclusión y comunidad*. *Arxius de Ciències socials*, n.34, pp.59-78. Universitat de València.
- Almeda, E., Vergés, N., Obiol, S., Moreno, A. (2016). Monoparentalidades y políticas públicas: prestaciones económicas y permisos parentales. *Arxius de sociologia*, 34, 43-58.
- Alonso, A. (2016). *El tercer sector social ante las necesidades específicas de las familias monomarentales: Vulnerabilidad y apoyo social*. Comunicació presentada a XII Congreso Español de Sociología: "Grandes transformaciones sociales, nuevos desafíos para la sociología". Gijón, España.
- Aranda, C., Pando, M. (2013). Conceptualización del apoyo social y las redes de apoyo social. *Revista de investigación en psicología*, 16, (1), p. 233-245.
- Arroyo, A. (2002). Las familias monoparentales en España: ¿una desviación u otra forma de organización social? Madrid: Universidad Complutense de Madrid. Tesis Doctoral.
- Avilés, M. (2013). Origen del concepto de «monoparentalidad». Un ejercicio de contextualización sociohistórica. *Papers. Revista de Sociologia*, 98, 263.
- Avilés, M. (2015). La monoparentalidad masculina en España. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.

- Barrón, S. (1998). La construcción socio(ideo)lògica de la monoparentalidad. Ideología familiar, silenciamiento y victimismo. *Inguruak*, 21, 203-225.
- Barrón, S. (2002). Familias monoparentales: un ejercicio de clarificación conceptual y sociológica. *Revista del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales*, 40, 13-30.
- Beck, U. (1998). *La sociedad del riesgo: hacia una nueva modernidad*. Paidós ibérica.
- Boertein, D. (2018) ¿Supone la monoparentalidad un riesgo para el rendimiento escolar de los hijos? *Perspectives Demogràfiques* 10; 1-4. Barcelona: UAB.
- Càritas (2013) *Llar, habitatge i salut*. Col·lecció Informes, n.2 Caritas Diocesana Barcelona
- Càritas (2017) *Atrapats en la precarietat: memoria 2016*. Barcelona: Caritas Diocesana de Barcelona
- Càritas (2018) *No ens conformem: memoria 2017*. Barcelona: Caritas Diocesana de Barcelona
- Càritas Diocesana de Barcelona (n.d.). *Casa de acogida de media estada*. Consultat 20 de juliol de 2018, des de <https://caritas.barcelona/es/familia-e-infancia/casa-de-acogida-de-media-estada/>
- Coscolla, R., Martínez, S., Poll, M. (2016) *Atenció a la salut mental infantil i adolescent a Catalunya*. Barcelona: Fundació Pere Tarrés i Federació Salut Mental Catalunya.
- Creu Roja (2018) *Pobresa intermitent: entre la recuperació i la cronificació*. Barcelona: L'Observatori de la Creu Roja a Catalunya.
- Cruz Roja Española (2015) *Vulnerabilidad Social de las mujeres atendidas por Cruz Roja*. Boletín sobre vulnerabilidad social. Número 10. Marzo 2015. http://www.sobrevulnerables.es/sobrevulnerables/ficheros/boletines/Boletin_CRE_10.pdf
- Darden, M. (1970) The One-Parent Family: Perspectives and Annotated Bibliography. Benjamin Schlesinger. *Social Service Review*, 44(1), 110-111.

- Delgado, L. (coord.) (2018) *Radiografies de la situació del dret a l'habitatge, la pobresa energètica i el seu impacte en la salut a Barcelona*. Informe I. Barcelona: Observatori Desc, Enginyeria sense Fronteres, la PAH i l'Aliança contra la Pobresa Energètica
- Decret 151/2009, de 29 de setembre, de desplegament parcial de la llei 18/2003, de 4 de juliol, de suport a les famílies. DOGC 1 d'octubre de 2009, núm. 5475.
- Departament de Justícia (n.d.). Consultat el 20 de juliol de 2018, des de http://justicia.gencat.cat/ca/serveis/guia_d_entitats/entitats_xml/index.html
- Departament de Treball, Afers Socials i Famílies (2016). Famílies monoparentals. Avantatges per part de la Generalitat de Catalunya. Consultat el 15 de juliol de 2018, des de http://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematicos/families/families_monoparentals/avantatges_monoparental/avantatges_generalitat/
- Escartín, M.J. (1992). *Manual de Trabajo Social: Modelos de práctica profesional*. Alicante: Aguaclara.
- Eurostat (2017) Consultat el 7 de setembre de 2018 <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-20170531-1>
- FAMS (2018). *Red Estatal de Familias Monoparentales*. Consultat 20 de juliol de 2018, des de <http://familiasmonoparentales.es/la-red/>
- Fedaia (2014) *L'afectació de salut mental en la població infantil i adolescent en situació de risc a Catalunya*. Barcelona: Fedaia
- Fedaia (2015) *Proposta prestació econòmica universal per la criança, PEUC*. Barcelona: Fedaia
- Fernández, J., De Vicente, I., Torralba, J.M., Munté, A., Quiroga, V., Durán, P., Alegre, R., Parra, B., Chagas, E., Boixadós, A., Palacín, C., Lorenzo, A., Novellas, A. (2015). La intervenció amb les famílies des del treball social. Barcelona: GRITS – Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya.
- Fernández, J.A., Tobío, C. (1998). Las familias monoparentales en España. *Reis*, 51-85
- Flaquer, L., Almeda, E. (1995). Las familias monoparentales en España. Un enfoque crítico. *Revista Internacional de Sociología*, 11, p. 21-45.

- Flaquer, L., Almeda, E., Navarro, L. (2006). Monoparentalitat i infància. Barcelona: Fundació "la Caixa".
- Flores, R. (2016). La transmisión intergeneracional de la pobreza: factores, procesos y propuestas. Madrid: Fundación FOESSA-Caritas Editores
- Fundación Adecco (2012). Mujer con Responsabilidades Familiares no compartidas y empleo. II Informe http://www.fundacionadecco.es/_data/SalaPrensa/Estudios/pdf/306.pdf
- Fundació Adecco (2016). V Informe Monomarentalitat i ocupació. València: Fundació Adecco
- Fundación Foessa (2017). *Análisis y Perspectivas 2017: Desprotección social y estrategias familiares*. Madrid: Fundación FOESSA-Caritas Editores
- Generalitat de Catalunya (2006). Estatut d'Autonomia de Catalunya. Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions.
- González, M.M., Jiménez, I., Morgado, B.M. (2004). Los retos de la maternidad en solitario. *Revista de estudios de juventud*, 67, 145-163.
- Hernández, A. (2012). Monomarentalidad y solidaridad informal. Estrategias contra la exclusión social en el mercado laboral y en la conciliación de la vida familiar. *Arxius de sociologia*, 26, 7-20.
- Hidalgo, V., Lorence, B., Pérez, J., Menéndez, S., Sánchez, J., Jiménez, L., Arenas, Á. (2009). El apoyo social de mujeres solas con responsabilidad familiar. Un estudio con madres de los Servicios Sociales Comunitarios. Sevilla: Instituto Andaluz de la Mujer.
- Institut d'Estadística de Catalunya (2016) *Llars i famílies a Catalunya 2011*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. <http://idescat.cat/p/censphlf2011>
- Institut d'Estadística de Catalunya (2018) *Enquesta de condicions de vida 2017*. <https://www.idescat.cat/pub/?id=ecll&n=8749>
- Lefaucher, N. (1988). ¿Existen las familias monoparentales?. Dins J. Iglesias de Ussel (Ed.), *Las familias monoparentales* (p. 155-162). Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales.
- Madruga, I. (1997). Lone-parenthood and social policies for lone-parent families in Europe. *Family Life and Family Policies in Europe: Problems and Issues in Comparative Perspective*, 2.

- Meil, G. (2003). Los desafíos al sistema de protección social derivados de la postmodernización de la familia. *Arbor: Ciencia, pensamiento y cultura*.
- Meil, G. (2011). Individualización y solidaridad familiar. Barcelona: Obra Social
- Ministerio de Sanidad, Consumo y Bienestar Social (n.d.). Consejo y Observatorio Estatal de Familias. Consultat 15 de juliol 2018, des de <https://www.msssi.gob.es/ssi/familiasInfancia/coef/cef.htm>
- Ministerio de Sanidad, Consumo y Bienestar Social (2018). Guía de Ayudas Sociales y Servicios para las Familias. Madrid: Gobierno de España.
- Moreno, A. (2004). Cambios en la fecundidad y el empleo femenino en los estados de bienestar del sur de Europa en perspectiva comparada: el papel del mercado laboral, la familia y las políticas familiares (Tesis doctoral no publicada). Universitat Autònoma de Barcelona, Catalunya.
- Obiol, S., Castelló, R., Verdeguer, I. (2016). Famílies monoparentals i treball remunerat: una anàlisi des del país valencià. *Arxius de sociologia*, 34, 79-88.
- Ribé, E. (2018) *Les veus de la pobresa des de dins*. Informe INSOCAT n.9. Barcelona: Entitats Catalanes d'Acció Social, ECAS. https://accio-social.org/wp-content/uploads/2018/07/INSOCAT9_Veus-pobresa_ECAS_juliol-2018.pdf
- Rodríguez, C., Luengo, T. (2003). Un análisis del concepto de familia monoparental a partir de una investigación sobre núcleos familiares monoparentales. *Papers*, 69, 59-82.
- Save the children (2015) *Més soles que mai: La pobresa infantil en famílies monomarentals*. Barcelona: Save the children
- Save the children (2017) *Desheredados. Desigualdad infantil, igualdad de oportunidades y políticas públicas en España*. Barcelona: Save the children
- Song, M. (1996). Changing conceptualizations of lone parenthood in Britain: lone parents or single mums?. *European Journal of Women's Studies*, 3(4), 377-397.
- Treviño, R. (2006). *Estructura y dinámica de la monoparentalidad en España* (Tesis doctoral). Universitat Autònoma de Barcelona, Catalunya.

- UNICEF (2016). Equidad para los niños. El caso de España. Madrid: UNICEF.
- Vicente, T.L., Royo, R. (2006). Mujeres al frente de familias monoparentales. Bilbao: Universidad de Deusto.

*Agraïment a Albert Frago i Maria Moreu,
treballadors socials del Programa d'Infància i
Famílies de Càritas per les seves aportacions.*

DARRERS NÚMEROS PUBLICATS:

- 55 - **El preu de l'energia, factor clau en l'augment de la pobresa energètica** (febrer 2018)
- 54 - **Ocupació de qualitat:** resposta al fenomen dels treballadors i treballadores pobres (desembre 2017)
- 53 - **Els habitatges buits dels bancs.** Una oportunitat perduda per ampliar el parc d'habitatge social? (juliol 2017)
- 52 - **Escolteu-me!** L'Atenció Centrada en la Persona en el suport al procés d'envelliment (maig 2017)
- 51 - **L'atenció en salut mental dels infants i adolescents.** Noves respostes per afrontar un repte creixent (febrer 2017)
- 50 - **La precarietat laboral juvenil a Catalunya.** Una realitat incòmode (desembre 2016)
- 49 - **La millora dels Serveis Socials Bàsics a Catalunya.** Una proposta des del Tercer Sector Social (octubre 2016)
- 48 - **Cap a un Salari Mínim Digne.** Una reforma necessària per reduir les desigualtats socials a Catalunya (juliol 2016)
- 47 - **Maltractaments a les persones grans.** Una realitat oculta que exigeix respostes (maig 2016)
- 46 - **La feminització de la pobresa.** Reivindicant una mirada de gènere (març 2016)
- 45 - **La contribució del Tercer Sector al lloguer social** (gener 2016)
- 44 - **La reinserció postpenitenciària.** Una terra de ningú (juliol 2015)
- 43 - **Cap a una atenció integrada social i sanitària.** Per una nou model centrat en les persones (maig 2015)
- 42 - **Dignificar i defensar el dret a l'alimentació.** Promovent l'atenció integral i l'autonomia de les persones (març 2015)
- 41 - **Joves extutelats.** El repte d'emancipar-se avui (gener 2015)
- 40 - **Accessibilitat i disseny per a tothom.** Avançar en la igualtat d'oportunitats per a les persones amb discapacitat (desembre 2014)
- 39 - **Un parc d'habitatges de lloguer social.** Una assignatura pendent a Catalunya (octubre 2014)
- 38 - **L'energia com a dret.** Com afrontar la pobresa energètica (setembre 2014)
- 37 - **Els cuidadors familiars.** Repte pendent del sistema de la dependència (juliol 2014)
- 36 - **Drets Humans i polítiques de drogues.** Noves propostes de regulació (juny 2014)
- 35 - **Nova pobresa i renda mínima d'inserció** (maig 2014)
- 34 - **Crisi, empobriment i persones sense llar** (abril 2014)

Barcelona, octubre 2018

Dipòsit legal: B 25413-2018

Edita: Taula d'entitats del Tercer
Sector Social de Catalunya

Taula d'entitats
del Tercer Sector Social
de Catalunya

15
anys

Rocafort 242 bis 2n
08029 Barcelona
T 93 310 57 07
www.tercersector.cat

En col·laboració amb:

ara.cat

Ateneu Barcelonès
A B C D E F G H I J K
L M N O P Q R S T U
V W X Y Z

En conveni amb:

Generalitat de Catalunya
Departament de Treball,
Afers Socials i Famílies

Diputació
Barcelona

Ajuntament de
Barcelona

